

Katedra: Katedra filosofie

Studijní program: Specializace v pedagogice

Studijní obor: AJ-HU

Milosrdná lef

A Merciful Lie

Bakalářská práce: 126FP6KFL6 160

Autor:

Martina PLUHAOVÁ

Podpis:

Vedoucí práce: PhDr. Stanislava Exnerová

Konzultant:

Počet

stran	graf	obrázk	tabulek	pramen	příloh
60				26	

V Liberci dne: 13.6.2012

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra filosofie

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE
(pro bakalářský studijní program)

pro (kandidát): Martina Pluhařová
adresa: Na Jiloch 2638, Česká Lípa. 47006
studijní obor (kombinace): AJ- HU
Název BP: Milosrdná lež
Název BP v angličtině: A Merciful Lie
Vedoucí práce: PhDr. Stanislava Exnerová
Konzultant:
Termín odevzdání: 30. duben 2011

Poznámka: Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž formulují podrobnosti zadání. Zásady pro zpracování BP jsou k dispozici ve dvou verzích (stručné, resp. metodické pokyny) na katedrách a na Děkanátě Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické TU v Liberci.

V Liberci dne 29. 3. 2010

děkan

vedoucí katedry

Převzal (kandidát): MARTINA PLUHAŘOVÁ

Datum: 29. 3. 2010

Podpis: Stanislava Exnerová

Název BP: MILOSRDNÁ LEŽ

Vedoucí práce: PhDr. Stanislava Exnerová

Cíl: Vysvětlit fenomén milosrdné lži z hlediska morálky.

Požadavky: pravidelné konzultace, prostudování dostupné literatury

Metody: analýza, komparace

Literatura: HAŠKOVCOVÁ, Helena. Lékařská etika . 3., rozš. vyd. Praha : Galén, c2002. 272 s. ISBN 80-7262-132-7.
 HAŠKOVCOVÁ, Helena. Práva pacientů : komentované vydání. Havířov : Nakladatelství Aleny Kříilové, 1996. 176 s. ISBN 80-902163-0-7
 HAŠKOVCOVÁ, Helena . Rub života - líc smrti . 1. vyd. Praha : Orbis, 1975. 174 s.
 HAŠKOVCOVÁ, Helena. Thanatologie : nauka o umírání a smrti . 2., přeprac. vyd. Praha : Galén, c2007. 244 s. ISBN 978-80-7262-471-3.
 VYBÍRAL, Zbyněk . Lži, polopravdy a pravda v lidské komunikaci . Vyd. 2. Praha : Portál, 2008. 175 s. ISBN 978-80-7367-429-8.

estné prohlášení

Název práce: Milosrdná lefl
Jméno a p íjmení autora: Martina Pluha ová
Osobní íslo: P08000517

Byl/a jsem seznámen/a s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon . 121/2000 Sb. o právu autorském, právech souvisejících s právem autorským a o zm ěn ěn kterých zákon (autorský zákon), ve zn ění pozdějších p ědpis ů, zejména § 60 ō -kolní dílo.

Prohlá -uji, že má bakalářská práce je ve smyslu autorského zákona výhradn ě mým autorským dílem.

Beru na v ědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnit řní pot řebu TUL.

Ufili-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si v ědom povinnosti informovat o této skute nosti TUL; v tomto p řípád ě má TUL právo ode mne pořádat úhradu náklad ů, které vynalořila na vytvo ření díla, ařl do jejich skute né vý-e.

Bakalářskou práci jsem vypracoval/a samostatn ě s použitím uvedené literatury a na základ ě konzultací s vedoucím bakalářské práce a konzultantem.

Prohlá -uji, že jsem do informa ního systému STAG vložil/a elektronickou verzi mé bakalářské práce, která je identická s ti-t nou verzí p ědkládanou k obhajob ě a uvedl/a jsem v ěchny systémem pořádané informace pravdiv ě.

V Liberci dne: 13.6.2012

Martina Pluha ová

Poděkování:

Děkuji tímto především vedoucí své práce PhDr. Stanislav Exnerové, která mi poskytla cenné rady a doporučení.

Anotace:

Tato bakalářská práce se zabývá problematikou milosrdné lži. Jejím cílem bylo zjistit, zda je milosrdná lež z hlediska etiky přípustná. Nejprve jsou zde uvedeny definice pravdy a lži, dále jsou popsány jednotlivé druhy lží. Hlavní část práce je věnována fenoménu milosrdné lži. Nejprve je uvedena její definice, motivace k jejímu použití a jsou zde popsány různé životní situace, v nichž se s milosrdnou lží můžeme setkat. Obsáhlou kapitolu tvoří milosrdná lež na poli lékařské etiky v souvislosti se sdělováním závažné diagnózy a neblahé prognózy. Další kapitola je věnována milosrdné lži v ostatních oblastech lidského života. V poslední kapitole je milosrdná lež rozebírána z hlediska etiky a jsou v ní nabídnuta východiska dané problematiky.

Klíčová slova:

pravda, lež, milosrdná lež, etika, lékařská etika, diagnóza, prognóza, rozhodování

Anotation:

This thesis deals with the issue of merciful lie. Its aim is to find out whether or not the merciful lie is acceptable in terms of ethics. At first there are definitions of the terms truth and lie given. Then there are different types of lies described. The main part of the thesis handles the merciful lie phenomenon. There are definitions of the merciful lie, motives for its use given. Then there are the situations of human life in which the merciful lie can occur described. There is a comprehensive chapter which deals with the merciful lie in the field of medical ethics in context of telling a serious diagnosis and ominous prognosis. The next chapter is focused on the merciful lie in other spheres of human life. The last chapter handles the merciful lie in terms of ethics and there are solutions of this issue given.

Key words:

the truth, a lie, a merciful lie, ethics, medical ethics, diagnosis, prognosis, decision-making

OBSAH

OBSAH	6
ÚVOD	9
1 Pravda	11
1.1 Filosofické hledisko	11
1.2 Etické hledisko	11
1.3 Psychologické hledisko	12
1.4 Východisko	12
2 Lež.....	14
2.1 Filosofické hledisko	14
2.2 Psychologické hledisko	14
2.3 Lež jako sociální nutnost.....	15
2.4 Vědomé lhaní	17
2.5 Nevědomé lhaní	17
2.6 Zatajování pravdy	18
2.7 Polopravda	18
2.8 Klasifikace lží	19
2.8.1 Běžné osobní lži	19
2.8.2 Lži podmíněné sociálně psychologicky	23
3 Vztah pravdy a lži z hlediska etiky	24
4 Milosrdná lež.....	26
4.1 Vysvětlení pojmu.....	26
4.2 Motivace k lidskému jednání	27
4.3 Motivace k milosrdné lži.....	28

5 Milosrdná lefl ve zdravotnictví.....	29
5.1 Změna stanovisek na použití milosrdné lži v medicíně ve 20. století.....	31
5.1.1 Důvody, které v minulosti vedly k použití strategie milosrdné lži.....	31
5.1.2 Důvody, které vedly k odklonu od strategie milosrdné lži.....	31
5.2 Příklad 1 – Milosrdná lež v lékařském prostředí	36
5.3 Komunikace s nemocnými	38
5.3.1 Sdělit či nesdělit.....	39
5.3.2 Co říci?	40
5.3.3 Kdo?	41
5.3.4 Komu?	42
5.3.5 Kde?	43
5.3.6 Kdy?	43
5.3.7 Jak?	44
5.4 Milosrdná lež ve zdravotnictví z hlediska práva.....	44
5.4.1 Hippokratova přísaha.....	45
5.4.2 Konvence o lidských právech a biomedicíně.....	46
6 Milosrdná lefl v ostatních oblastech flivota	48
6.1 Modelové situace milosrdné lži	48
6.2 Příklad 2 – Milosrdná lež na pracovišti	49
6.3 Milosrdná lež a lež ze zdvořilosti.....	50
6.4 Pravda nebo milosrdná lež?.....	50
6.5. Kritéria, která je vhodné zvážít	51
6.5.1 Znalost adresátovy psychiky	51
6.5.2 Znalost adresátových hodnot a životních postojů.....	51
6.5.3 Situační kontext.....	52

6.5.4 Způsob sdělení.....	52
7 Milosrdná lež z hlediska etiky	53
7.1 Lidské jednání, lidský skutek.....	53
7.2 Milosrdná lež z hlediska motivace.....	53
7.3 Milosrdná lež z hlediska prostředků.....	54
7.4 Milosrdná lež z hlediska důsledků.....	54
7.4.1 Pozitivní důsledky	54
7.4.2 Negativní důsledky	54
7.5 Východisko	55
Závěr	57
Seznam použité literatury:	59

ÚVOD

Tématem této bakalářské práce je milosrdná lefl. V běžném životě lidé pojem milosrdná lefl používají dosti často v různých situacích v případě, že ušetří blízkého člověka před zklamáním, stresem, úlekou, uchránili jej od nepříjemností, bolesti. V jejich pojetí má tedy milosrdná lefl jednoznačně kladný účinek a její užití je více řádoucí než vynechání pravdy, je-li by mohlo danou situaci nepříjemně zdramatizovat. Zajímalo mě, zda jde skutečně o jev pozitivní a řádoucí a mají-li tato pozitiva nějaký limit, pokud ano, ve kterých životních situacích je možné dát před pravdou přednost milosrdné lefl.

Na začátku této práce jsem stručně definovala pojem pravda, a to za účelem lepšího porozumění lefl, kterou jsem popsala v následující kapitole. Poté jsem uvedla klasifikaci lefl, kde jsem se omezila pouze na nejčastěji používané druhy lefl. Milosrdnou lefl, jakožto jednu z nich, jsem rozebrala podrobněji, včetně motivace k jejímu použití a životních situací, kdy bývá využívána, jelikož právě ona je tématem mé práce.

Nejprve jsem se snažila milosrdnou lefl definovat. Následně jsem se na základě dané definice snažila objasnit motivy, které jedince k použití milosrdné lefl vedou. Uvedomím si opravdových motivů milosrdné lefl je velmi důležitá pro pochopení probírané problematiky a klíčové pro odlišení skutečné milosrdné lefl od milosrdné lefl domnělé. V mnoha případech, ve kterých se hovoří o milosrdné lefl, se často o milosrdnou lefl vůbec nejedná.

Nejrozsáhlejší kapitolu celé práce tvoří Milosrdná lefl ve zdravotnictví. Výskyt milosrdné lefl je často spojován s problematikou sdělování závažné diagnózy či neblahé prognózy pacientům. Milosrdná lefl jako dominantní strategie zaujímala své místo v těchto situacích zejména v minulosti. Důvody, které hovořily ve prospěch použití milosrdné lefl v minulosti, a důvody, které vedly ke změně ve smýšlení odborné veřejnosti na toto téma, jsou popsány v prvních dvou podkapitolách. Jedná se o důvody související s pokroky v medicíně, v té mírou informovanosti laické veřejnosti a etickými otázkami. Následující podkapitolu tvoří příklad, na němž demonstruji výše zmíněné změny v posunu smýšlení. Další rozsáhlou část této kapitoly tvoří komunikace s nemocnými. Tato část je nesmírně důležitá hned z několika důvodů. Popisuje způsob komunikace s nemocnými, který je dle odborníků téměř univerzální. Ukazuje nám možnost, jak komunikovat s pacienty způsobem, jenž umožní sdělit pravdu –eterným způsobem a vyhnout se lhaní. Tím, že si

položíme otázky, co říci, kdo to má říci, komu, kde, kdy a jak, získáme odpovědi, zda je skutečně pravda v každé situaci vhodným a vždy etickým řešením.

Milosrdné lži v ostatních oblastech lidského života je věnována následující kapitola. Jsou v ní nastíněny různé modelové situace milosrdné lži, poté blíže popsán příklad milosrdné lži odehrávající se v prostředí pracovního kolektivu a vymezena kritéria, podle nichž můžeme říci, zda milosrdnou lež použít či ne.

Další kapitolu tvoří pojednání o milosrdné lži z hlediska záměru a motiv mluvčího, prostědku, jenž volí, a důsledků milosrdné lži za účelem jejího zhodnocení v rámci etiky. V závěru shrnuji výsledky celé práce.

1 Pravda

1.1 Filosofické hledisko

Ve Filosofickém slovníku je pravda nahlížena dvěma postoji, rozlišuje se pojetí subjektivní a objektivní pravdy. Štento dvojí postoj, který v různých obměnách prochází, dle jinými filosofie, lze zobecnit následovně: 1. p. je to, co poznáváme, je tím, co poznáním objevujeme, je objektivní; tato odpověď často implikuje ztotožnění p. s objektivní skutečností nebo postulaci p. jako objektivní entity existující nezávisle na skutečnosti i na naší schopnosti ji poznat; 2. p. je to, co je výsledkem našeho poznání, co je jistou vlastností poznatků.¹ K druhému postoji je dále uvedeno, že pravda je v tomto případě kratším vyjádřením pro pravdivý soud, výrok nebo větu.²

Jiný filosofický slovník pod heslem pravda uvádí, že: „Pravda je shoda myšlení se skutečností“, kdy rozumem uchopíme skutečnost a zpracujeme ji v myšlenku. „Pravdivé myšlení je správné myšlení a naopak. Naše myšlení probíhá v soudech; proto pravda je pouze v soudu nikoli v pojmu.“⁴

1.2 Etické hledisko

Pokládám za důležité zmínit, že v dalším Filosofickém slovníku je pravda vymezena též z hlediska etiky. Pravda v mravním smyslu znamená jen shodu mluvení s vnitřním přesvědčením, ale i shodu vnějšího jednání s vnitřním smýšlením, dále estetické posuzování sebe sama a upřímnou vůli dospět k poznání pravdy.⁵

¹ KOLEKTIV AUTOR. *Filosofický slovník*. 2. opr. a rozš. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1998. ISBN 80-7182-064-4. S. 325.

² KOLEKTIV AUTOR, pozn. 1, s. 325.

³ NEFF, Vladimír. *Filosofický slovník pro samouky neboli Antigorgias*. Vyd. 4., v Mladé frontě 2., rozš. Praha: Mladá fronta, 2007. ISBN 978-80-204-1547-9. S. 292.

⁴ NEFF, V., pozn. 2, s. 292.

⁵ BRUGGER, Walter. *Filosofický slovník*. Praha: Naše vojsko, 1994. ISBN 80-206-0409-X. S. 328.

1.3 Psychologické hledisko

V psychologickém slovníku pojem pravda vůbec definován není. V pojetí docenta Vybírala je pravda z psychologického hlediska chápána především jako: šZám r zformulovat pravdivé. Snaha vyjádřit to i ono co nejp esn ji - co nejvýstiřn ji popsat to, co vím. Snaha eliminovat nesprávné pochopení.⁶

V mezilidské komunikaci se nelze oprostit od subjektivního vnímání a posuzování konkrétní situace v-emi ú astníky komunikace. šChceme-li tedy definovat pravdu v mezilidském vztahu, nezbude nám nic jiného, neř ji definovat pro kařdou situaci a kařdý okamřik znovu, a to i ze subjektivního hlediska (protoř je to jediné hledisko, kde jsou nám alespo ň které prom ěnné známy). Znamená to sou asn ě ipustit, ř partner m ř svou nejpoctiv ě-í vnit ění pravdu prořřvat úpln ě jinak.⁷

1.4 Východisko

Pravda je objektem filozofického zkoumání jiř mnoho století. Filosofové se touto problematikou zabývali a zabývají velmi dlouhou dobu. B ěhem této doby bylo vytvo ěno ň kolik koncepcí pravdy. Pravda je v-ak fenoménem natolik slořitým, ř ani v dne-ěí dob odborníci nemají jasnou a ř zcela vy erpávající definici pravdy. P edchozí řádky lze podřřřit následující citací z Filozofického slovníku. O pravd ě se zde p-ě jako o filozofickém termínu, řjímř se vyzna ěje zákl. hodnota poznání; ur ění této hodnoty je pak závislé na postoji filosořa.⁸

Jevy pravda a leř jsou v této práci nahlířeny v souvislosti s mezilidskou komunikací, niterným psychickým vnímáním a prořřváním a odpov ědným rozhodováním s cílem etického jednání. Na základ ě vý-ě zmín ěného se z hlediska filosofie p ěkláním

⁶ VYBÍRAL, Zbyn ěk. *Lřř, polopravdy a pravda v lidské komunikaci*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-429-8. S. 10.

⁷ TĚAMÁNKOVÁ, Dita a Tomář-NOVÁK. *Pravda a leř v partnerství*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1846-0. S. 10.

⁸ KOLEKTIV AUTOR ě, pozn. 1, s. 325.

k pojetí subjektivní pravdy. Pro tuto práci je ovšem pojem pravda dleflitý zejména z hlediska psychologie. Kdykoli dále v této práci zmíním termín pravda, chápu jej jako vý-e uvedenou definici pravdy z psychologického hlediska v pojetí doc. Vybírala. Podotýkám, že výkladu termínu pravda se v této práci v nuji pouze okrajov za ú elem vymezení a porozum ní pojmu lefl.

2 Lež

Protipólem pravdy, požímané jako šzám r zformulovat pravdivě⁹, je lefl. I zde je v-ak velmi obtíflné vymezit její p esnou definici, protofle, podobn jako pravda, není ani ona jasn definována. Za prvé je sloflité rozli-ít, co je a není lefl. Za druhé jednotlivá lflivá tvrzení se mohou li-ít ve svém obsahu, zám ru, závaflnosti a ú inku. Pro tuto práci je op t d leflité psychologické pojetí lflí.

2.1 Filosofické hledisko

Ve Filozofickém slovníku je lefl definována jako: šJednání, jímfl mluv í schválň zkresluje nebo zastírá, o em ví, fle je pravdivé.õ¹⁰

V následujícím pojetí lflí v dal-ím z filosofických slovník je lefl chápána jako jev zcela nep ípustný. šLefl je v dom nepravdivá výpov , která má zpravidla za následek oklamání blifflního. V-echny formy lflí (lefl ze flertu, z nouze a -kodolibá lefl) jsou zásadn a bez výjimky nedovolené, protofle ve spole enství sm ují proti d v e a ví e a protofle nelze p esn stanovit, kdy je moflno p ípustit rozumné výjimky.õ¹¹

2.2 Psychologické hledisko

Psychologický slovník uvádí, fle lefl je šprojevená nepravda, nej ast ji motivovaná snahou vyhnout se nep íjemnosti, n. získat ur . výhodu; za pravou lefl se nepovaflují nepravdy d tí do p ti let, *bájivá lhavost*, projevy n kt. du- chorob a p íp. tvrzení osob primitivních, s velmi nízkým intelektem, kt. nechápou zákl. p í inné vztahyõ.¹²

⁹ VYBÍRAL, Z., pozn. 6, s. 10.

¹⁰ DUROZOI, Gérard a André ROUSSEL. *Filozofický slovník*. Praha: Ewa, 1994. ISBN 80-85764-07-5. S. 164.

¹¹ BRUGGER, W., pozn. 5, s. 219.

¹² HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-303-X. S. 294.

Z. Vybíral chápe lefl jako problém, s tím, že lhaním se jedinec snaží vyřešit nějaký problém, obrátit se proti němu jakýmsi imaginárním –títem, díky němuž by ostatní jedinci neodhalili, co je a co není pravda. Za lhaním může být také obrana před úzkostí, snaha odvrátit agresi, potlačit touhu a vyvázat se z plnění povinností. To ale paradoxně vede k problémům novým.¹³

Vybíral nepochází se svou vlastní definicí lži, ale poukazuje, že švýtina definice lhaní zdrazuje zámer. Lefl máme vymezit například jako komunikační výmnu, jejímž cílem je přesvědčit druhého člověka o tom, že to, co si dosud myslel (resp. to, co si právě myslí), není pravda.¹⁴ Dále se odvolává na kalifornského psychologa Paula Ekmana, který pojem lhaní vymezil dvěma kritérii: kritériem úmyslu s možností volby a kritériem nenaznačení adresátovi, že je obelháván. První kritérium znamená, že člověk lže úmyslně, přestože si může zvolit mezi pravdou a lží, druhé znamená, že adresát netuší, že je obelháván. Autor zde poukazuje na fakt, že podle tohoto kritéria nejde o situace, jimiž jsou například divadelní hra a vystoupení kouzelníka, kdy sám kontext situace dává adresátovi jasné najevo, že vyslovené nemá být automaticky považováno za pravdu. Vybíral uvádí, že sám Ekman však podotkl, že jeho definice lži má své limity a uvedl například, kdy podle ní bychom notorického lháře nemohli nazvat lhářem, jelikož v jeho případě není naplněno kritérium úmyslu s možností volby. Notorický lhář totiž možnost volby nemá.¹⁵

2.3 Lež jako sociální nutnost

Je zcela evidentní, že na světě neexistuje člověk, bytí velmi čestný, který by mohl tvrdit, že ani jednou ve svém životě nepoužil lefl. Odborníci se shodují v názoru, že pro každého jedince je v určitých situacích běžného života nutná. Schopnost klamat člověka úspěšně využíval pravděpodobně již v pravěku a stala se jednou z podmínek jeho přežití, jakožto životního druhu, až do současnosti. Schopnost lhát se u člověka vyvinula později, je podmíněna biologicky a je nadále rozvíjena výchovou. Emil Mleziava ve své

¹³ Parafráze VYBÍRAL, Z., pozn. 6, s. 13, 14.

¹⁴ VYBÍRAL, Z., pozn. 6, s. 16.

¹⁵ Parafráze VYBÍRAL, Z., pozn. 6, s. 13-17.

knize Encyklopedie lži podvádění a klamání s příklady a obrana proti nim říká, že není přesně známo, ve které době svého vývoje začalo lidstvo používat pojem lež, ale lze tvrdit, že tento pojem je spojen s etapou vývoje, kdy člověk začal odlišovat skutečné od neskutečného, vytvářet si abstraktní představy a pracovat s nimi. Používání lži je úzce spjato s rozvojem myšlení a řeči. Již v prvních písemných pramenech z doby starověku se vyskytují záznamy o různých projevech klamání, které ovlivňovaly život tehdejší společnosti. Autor dále tvrdí, že společná společnost připouští případy, kdy lidé klamou ze závažných důvodů, jako je odvrácení nebezpečí, obrana, pomoc přátelům v nouzi nebo zachování hodnot.¹⁶

Autoři Těmánková a Novák tvrdí, že seriózní odhady uvádí, že běžný člověk sdílí alespoň částečně nepravdu asi dvacetkrát za den a nemusí jít přitom pouze o slovní projevy, ale také o písemné i neverbální projevy jako je polibek, úsměv a další gesta.¹⁷ Na základě uvedeného se mi může zdát, že lež je běžnou přirozenou lidskou vlastností, dokonce snad fládující. Toto je podle mého názoru přijatelné pouze v případech, kdy neohrozíme osud druhého člověka negativním způsobem.

V předchozím odstavci jsem uvedla, že lhat se učíme výchovou, tudíž od raného dětství. Jak lze ale tento fakt sloučit s běžně uznávaným požadavkem pedagogiky vést přívychovatele k tomu, aby mluvily pravdu? Přívychovatel je sice třeba mít na paměti, že každá lež je vždy lží, ať je malá či velká. Pokud bychom se však každé striktně drželi tvrzení, že je lež škodlivá, museli bychom pak každé lhaní dítě automaticky sankcionovat. Z praxe víme, že ne všechny lži jsou stejné závažné, a proto zřejmě-li nám dítě, je třeba onu závažnost vzít v úvahu, rozlišovat mezi lžemi a zvažovat výši trestu či dokonce v případě banality od trestu zcela upustit. Těmánková s Novákem připouští, že je nutné naučit dítě lhat, ale pouze v špecifických případech tak, aby to bylo prospěšné pro něj samé, ale i pro společnost. Není však nutné k této činnosti dítě aktivně trénovat. K tomu,

¹⁶ Parafráze MLEZIVA, Emil. *Encyklopedie lží, podvádění a klamání s příklady a obrana proti nim*. Praha: Vy-ehrad, 2000. ISBN 80-7021-391-4. S. 141.

¹⁷ Parafráze TĚMÁNKOVÁ, D., NOVÁK, T., pozn. 7, s. 2.

aby se naučilo lhát v špimě, čímž se, postačí šnábě, nevinné a víceméně udomované lhaní o nelhaní.¹⁸

2.4 V domé lhaní

Udomované lhaní je šv domé bájení, předstírání, utajování spojené s explicitním popíráním, se záměrným odváděním pozornosti, slibování nesplnitelného (slibující ví, že slib nebude moci splnit), ale také uklidování druhého člověka nepravdivými údaji.¹⁹ Lidé lžou z různých důvodů, mezi ně patří snaha ukodit druhému jedinci, zastít pravý stav věcí i své pohnutky, ze studu nebo obavy sdělit pravdu, ze snahy zakrýt závist i jiný nedostatek charakteru. Nelze přesvědčit, že každé v domé lhaní je zavrženíhodné. Může totiž nastat situace, kdy člověk lže sice v domě, ale záměrem jeho lži je ve prospěch adresáta. Příkladem podobného klamání je milosrdná lež, jíž se budu podrobněji zabývat ve druhé části práce, anebo námi v diskuzi kladrozně slýchaná vtaždárky nosí Ježíšek, jíž nám rodiče zaručovali v této míře překvapení a radosti z vánoční nadílky.

2.5 Nev domé lhaní

Diskutabilní situací může být nev domé lhaní. Jsme neustále zahlcováni množstvím rozličných faktů, proto sásem dochází k vytěsňování nebo zapomínání předchozích informací i jejich částí. Při opatném vybavení faktů a jejich interpretací pak nev domé lžeme. Dle Vybírala do nev domého lhaní spadají také kategorie ustálených kulturních, rodinných a individuálních vzorců, zautomatizovaný zvyk lhát nebo zritualizovaná lež. Autor zmíní uje příklad pozdravu, kdy automaticky popřejeme dobrý den i osobě, které ve skutečnosti dobrý den nepřejeme.²⁰ Vycházím-li z Ekmanovy definice lhaní, kterou ve své knize Lži, polopravdy a pravda v lidské komunikaci použil doc. Vybíral a kterou jsem uvedla výše, vyvstává otázka, je-li při nev domém lhaní naplněna první podmínka, tedy úmysl s možností volby. Autor publikace uvádí, že šrozbor intence informovat (se) nepravdivě

¹⁸ TAMÁNKOVÁ, D., NOVÁK, T., pozn. 7, s. 28.

¹⁹ VYBÍRAL, Z., pozn. 6, s. 26.

²⁰ Parafráze VYBÍRAL, Z., pozn. 6, s. 21.

komplikuje velmi často fakt, že uskutečnění zámluv se může stát jak v domě, tak nev domě²¹ a dále pak v souvislosti s hodnocením nev doměho lhaní tvrdí: šNevysta íme si jen s pravdivostí a lhaním. Zji- ujeme, že mezi pravdivou promluvou a lží se rozkládá území p echodových a z hlediska pravdivostního nesnadno rozli- itelných jazykových i mimoslovních postup .²² Vezmeme-li v úvahu také vý- e uvedenou definici lži z filozofického slovníku, kde je lhaní chápáno jako snaha schválně zkreslit nebo zast ít danou skute nost, nabízí se záv r, že nev domě lhaní je nepravda, nikoli lefl.

2.6 Zatajování pravdy

Existují situace, které mohou být za ur itých okolností považovány za lefl a za jiných ne. Názorným p íkladem může být utajování pravdy. Má-li mluv í s adresátem dohodu o tom, že si budou vzájemn sd lovat závažné v ci, je jejich zatajení lhaním. Neexistují-li taková pravidla, zatajení dané skute nosti lhaním není.²³

2.7 Polopravda

Na pomezí mezi pravdou a lží je polopravda. Polopravda neboli pravda, ale ne v celé své úplnosti, se vyskytuje v lidské komunikaci velmi často. Jedná se o promluvy, kdy mluv í úmysln neposkytne adresátovi ve-keré informace, které by si adresát p ál v d t nebo by m l právo je v d t. K polopravdě může vést mluv ího ada motiv . Je to, co (ne)sdl uje d leflité? Má právo uvést o n kterých skute nostech v- e, co ví? Tyto a mnohé dal-í otázky mohou informujícího p í sd lování polopravdy napadnout. Nezanedbatelnou roli v této situaci hraje osoba adresáta. Jde skute n o osobu, jefl má právo znát celou pravdu? Jedná se o lov ka blízkého í o pouhého známého, o n mfl má mluv í pocit, že je nap íklad p íli- zv davý, netaktní? Na druhé straně může být adresát polopravdy často na pochybách, zdali byl o ur ité skute nosti pln informován, jestli ne, tak pro apod., vždy také záleflí na celkovém kontextu dané situace. Doc. Vybíral tvrdí následující: šJestliffe informující neuvede v- echno, co ví, jestliffe ne ekne, co by se pat ilo íci šK v ci, event.

²¹ VYBÍRAL, Z., pozn. 6, s. 21.

²² VYBÍRAL, Z., pozn. 6, s. 22.

²³ Parafráze VYBÍRAL, Z., pozn. 6, s. 16.

neodpoví na věc, na co se ho explicitně ptá tazatel apod., říká polopravdy. Nefle. Problém spočívá v utajování, resp. v zamlouvání; v neúplnosti pravdy.²⁴ Dle tohoto autora máme k polopravdám zahrnout i její podobné taktiky, jimiž jsou: neúplná pravda i informace, nepřesné informování, zneužití pravdy nadsázkou i úhybná odpověď. Polopravdou může být též zevšeobecnění, jež mluvčímu poskytuje určitou výhodu přiklonit se v případě potřeby k jakémukoli výkladu zevšeobecněného výroku. Někdy se může stát, že mluvčí není autorem polopravdy, ať už on sám je o určité skutečnosti informován neúplně a onu polopravdu pak rozšíří nevědomě.²⁵

2.8 Klasifikace lží

Je zřejmé, že lež je součástí komunikace mezi lidmi. Nemusí nutně sloužit pouze k sobeckým účelům, naopak může být použita k vyšším cílům, takže nemusí být vůbec synonymem zla. Tak jako by bylo krátkozraké se domnívat, že pravdomluvný člověk je zároveň člověkem dobrým, bylo by rovněž velmi naivní tvrdit, že ten, kdo lže, je apriori nedůvěryhodnou osobou nevalného charakteru. Takto jednoznačné hledisko by bylo zjednodušené a zavádějící. Podobně jako se různé druhy špravedlivých výroků od sebe kvalitativně liší, nejsou ani různé druhy lží kvalitativně totožné. Je ovšem nutné zohlednit různé hlediska, platná v době jejich vyřčení, jako jsou například motivace, dopady lží pro lháře nebo pro jeho okolí. Autoři Mánková a Novák rozlišují několik kategorií lží. Pro tuto práci jsou důležité kategorie běžných osobních lží a kategorie lží podmíněných sociálně psychologicky. Zmíním ty druhy lží, které jsou dle mého názoru ve společnosti nejrozšířenější.

2.8.1 Běžné osobní lži

Lež prostá

Jedná se o lež v domou, vyřčenou s cílem osobního prospěchu i s cílem odvrátit negativní důsledky pravdy. Ten, kdo lže se v tichu nezajímá o to, jaký bude mít tato lež

²⁴ VYBÍRAL, Z., pozn. 6, s. 23.

²⁵ Parafráze VYBÍRAL, Z., pozn. 6, s. 24.

dopad na obelhávanou osobu. Příkladem takové lži může být zapírání nebo svalování viny na druhého při vyšetřování trestných činů.

Lži ze zdvořilosti

Dalším velmi rozšířeným druhem lži je tzv. lž ze zdvořilosti. Jde o lž, která je společností běžně tolerována a často není pokládána za nemorální, jelikož se nejedná o lž, která by měla fatální dopad na obelhávanou osobu. Ovšem v případě prozrazení takové lži musí lhář s určitými nepřijemnostmi počítat. Tento druh lži se vyvíjí spíše v banálních situacích, v nichž nejde o vyjádření zásadních stanovisek. Příkladem může být podkování hosta za švynikající občerstvení, přestože je dotyčná osoba přesvědčena o tom, že nic výjimečného nepožela. Pokud se takový host chce vyhnout nepřijemnostem, neměl by své pravé stanovisko na téma občerstvení dále s nikým rozebírat.

Motivační lž

Tento druh lži se také někdy nazývá klamná způsbná vazba. Jde o jednu z metod moderní psychologie, která vychází z poznatku, že pochvala povzbuzuje k lepšímu výkonu. S tímto typem lži se často setkáváme v oblasti školství a sportu. Cílem není jedince podvést či ho jinak oklamat, ale spíše jej motivovat a dovést k co nejlepšímu výkonu. Třámníková a Novák ve své knize *Pravda a lž v partnerství v souvislosti s klamnou způsbnou vazbou* uvádí příklad amerických pokusů se dýma, pro tento experiment uměle vytvořenými skupinami studentů. V té první byli soustředěni studenti s výbornými dosavadními výsledky, kteří však byli úmyslně haneni. Jejich studijní výsledky se začaly zhoršovat. Naopak druhá skupina studentů s horšími studijními výsledky byla chválena a jejich výsledné výstupy se jednoznačně zlepšily.²⁶

V oblasti sportu se mi vybavuje příklad olympijské vítězky a několikanásobné mistryně světa v rychlobruslení Martiny Sáblíkové. V jednom z jejích závodů poučil její trenér motivační lží, která měla pozitivní účinek, protože přispěla k vítězství. Během závodu podával trenér závodnici klamnou způsbnou vazbu, jež souvisela s jejími meziasy

²⁶ Parafráze TŘÁMNÍKOVÁ, D., NOVÁK, T., pozn. 7, s. 34.

ve srovnání se soupeřkami. A když Martinin mezi soupeřkami nebyl tak dobrý jako mezi soupeřkami jejich konkurentek, trenér jí poskytoval informace, že je její mezi soupeřkami lepší. Tím docílil toho, že jeho svěřenkyně byla dobře motivována, trenér zároveň podpořil její psychickou kondici a Martina nakonec onen závod vyhrála. V případech použití motivace není podle mého názoru velmi důležité, aby pedagogové i trenéři dobře znali psychiku svých svěřenců, jelikož to, co může u jednoho povzbudit, nemusí povzbudit druhého. Na které lidi naopak lépe motivují pravdivé údaje.

Smyšlenka

Smyšlenka neboli konfabulace je termín pro označení lží, se kterými se můžeme setkat v několika rovinách: u dětí, u duševně chorých, ale i u psychicky zcela zdravých dospělých jedinců. Zatímco u dětí pedikolního věku jde spíše o spojení vzpomínek s fantazií a je zde předpoklad, že dítě v domě neřeká nepravdu, u duševně zdravých dospělých lidí se jedná o vědomou snahu zakrýt své nedostatky anebo najít viníka jejich problémů. Mnohdy se stává, že autor smyšlenky jí sám věnuje. Konfabulaci u dětí nepokládáme zpravidla za lež, ale v případech psychicky zdravých dospělých pokládáme smyšlenku za vědomou strategii vynechání za účelem zamlčení i zkrácení pravdy, či za lež.²⁷

Ležbáživá

V každé společnosti se vyskytuje určité procento jedinců, kteří projevují snahu vylepšit si svou image i za cenu řízení různých mýtů o sobě, ale i o druhých. Tyto příběhy mají obvykle pravdivý základ, který fabulující osoba rozvíjí do dalších fantastických, mnohdy až neuvěřitelných příběhů. Vzpomeňte na literárního hrdinu Barona Práčila, který se natolik vžil do svých příběhů, že nebyl schopen rozeznat skutečnost od mýtu.

²⁷ Parafráze TAMÁNKOVÁ, D., NOVÁK, T., pozn. 7, s. 32.

Zástupná identita

V dnešní době se častým jevem stává tzv. zástupná identita, kdy dotyčný člověk předstírá, že je někým jiným než ve skutečnosti. Zpravidla se snaží prezentovat svou osobu v lepším světle, což v praxi znamená, že uvádí například vyšší stupeň dosaženého vzdělání, v etn. používání akademických titulů, prezentuje se jako příslušník společenské vrstvy s vyšším sociálně-ekonomickým zázemím. Mám za to, že značná část lidí hledá v této stylizaci sebeuspokojení a touhu po uznání. Menší procento ji zneužívá k páčání trestné činnosti. Takovým příkladem může být osoba, jež kontaktuje spoluobčany, představí se jim jako reprezentant známé firmy, vystupuje pod smyšleným jménem doplněným příslušným akademickým titulem. Pod záminkou uzavření výhodného obchodu je tento jedinec schopen vylákat od svých obětí značné finanční částky. Méně obvyklým příkladem zástupné identity mohou být případy, kdy si naopak lidé s vyšším sociálně-ekonomickým statutem vytvoří identitu, jež by byla spíše připisována někomu s nižším sociálním postavením a asociálním chováním. Na území Libereckého kraje byla před nedávnem vyšetřována série trestných činů, při nichž neznámí vandalové v různých vesnicích v okolí Liberce v nočních hodinách rozbíjeli kameny okna domů a u nich stojících osobních automobilů. Po dopadení pachatelů byli kriminalisté šokováni. Bylo zjevné, že dosud neznámými vandaly byli vysokoškolsky vzdělání a dobře situovaní mladí lidé. Na svoji obhajobu uváděli, že chtěli zahnat nudu a zažít dobrodružství. Po odhalení se za své činy styděli a vzniklou škodu dobrovolně uhradili.

Vyhledávaným prostředím pro vznik a uplatnění zástupné identity bývá v současnosti virtuální prostor internetu. Na internetových diskusních serverech a sociálních sítích si může jedinec vytvořit vícero falešných identit a pod nimi také vystupovat. Anonymita internetu se však může stát úskalím zejména pro děti i nevyzrálé a nedávle dospělé jedince, kteří považují uvedené informace za pravdivé, aniž by si jejich hodnověrnost ověřili. Možnosti falešné identity mohou vést k páčání trestné činnosti, jako je například tisk pornografie, hospodářská kriminalita, loupež a dokonce i vražda.

2.8.2 Lži podmíněné sociálně psychologicky

Každý člověk má v hlavě určité konstrukty, které mu umožní rychlou orientaci ve společnosti. Na jejich základě si utváří obraz o okolním světě a jeho fungování. Je úplně v pořádku, pokud mu tyto konstrukty slouží jen k základní orientaci. Ve většině by se na ně ale spoléhat nemělo, jelikož jednotliví lidé, situace a jevy jsou velmi individuální a tudíž je nelze na základě nějakých obecných podobností zcela ztotožňovat. Pakliže však jedinec na toto nebere ohled, dochází k různým omylům nebo lžím, jimiž dle autora Nováka a Těmáňkové jsou například mylná přesvědčení, předsudky, stereotypy a fámy.²⁸

²⁸ Parafráze Těmáňkové, D., Novák, T., pozn. 7, s. 37, 38.

3 Vztah pravdy a lži z hlediska etiky

V této práci jsem několikrát vyjádřila myšlenku, že každá lež není stejná závažná, a užil jsem různé sledky. Z tohoto hlediska mě velmi zaujalo dělení lží dle Franka a Ekmana (1997), jež ve své knize zmíní uje doc. Vybíral. Tito autoři rozdělili lži do dvou skupin na základě kritéria jejich dosahu a účinku.

Do první skupiny zařadili lži, při kterých může člověk v případě jejich odhalení hodně ztratit, ale také hodně získat v případě, že k odhalení nedojde. Takové lži jsou charakterizovány jako lži s vysokou motivací. Jako příklady jsou uváděny situace při policejním vyšetřování, lhaní na detektoru lží, lži při hrozícím rozpadu partnerského i manželského vztahu nebo dokonce případ, kdy si lži může člověk zachránit život. U těchto lží hraje velkou roli schopnost lháře přesvědčit obelhávaného o tom, že nelže.

Druhou skupinu představují lži, při nichž úspěch nebo neúspěch lhaní nemá fatální vliv na život obelhávajícího. Motivace u těchto lží je obvykle nižší. Jedná se například o lži ze zdvořilosti, kdy je mluvčí ohleduplný a taktní.²⁹ V této souvislosti mě napadá tzv. britská zdvořilost, kdy tradičně konzervativní Briti i Britka neoznají řádnou osobu přímo za hloupou, ale pravděpodobně označí dotyknutou osobu za méně vzdělanou i za osobu s menším všeobecným přehledem. Jako typický příklad se nabízí také český diplomat, který nikdy oponentovi neekne, že lže, nýbrž zjemní tento fakt sdělením, že oponent má pravděpodobně neúplné informace o skutečném stavu věci.

Uvažuji-li o etické stránce lží, musím poznamenat, že nevnímám apriori tzv. v tu lež jako nemorální – jeť malou lež, nebo velkou lež, při které si například člověk zachrání život a která souasn nijak nepoškodí nikoho dalšího, je pro mě z etického hlediska přijatelnější než malá lež, která může vést například k psychické újme jiné osoby. Tímto příkladem jsem měla v úmyslu doložit skutečnost, že je velmi obtížné hodnotit míru etičnosti lží. Jednotlivé lži jsou totiž pronášeny v individuálních situacích lišících se svým

²⁹ Parafráze VYBÍRAL, Z., pozn. 6, s. 40, 41.

kontextem (asovým, místním, situačním i kulturním), osobnostmi obelhávajícího a obelhávaného. Zde mohou hrát roli temperament, charakterové vlastnosti, zkušenosti, inteligence, míra vzděláním, sociální status a další charakteristiky zúčastněných.

Nyní bych se ráda zmínila, jak se ke lhaní staví společnost, jelikož se domnívám, že mínění společnosti s etikou (tím, co je pokládáno za etické a naopak) spolu do značné míry souvisí. Jak jsem již dříve podotkla v kapitole lefl, autor Mleziva zmiňuje toleranci společnosti ke lži z důvodu odvrácení nebezpečí, obrany, pomoci přátelům v nouzi a zachování hodnot. Společná společnost podle něj také toleruje klamání, kdy je výpověď na hranici klamání a neklamání, přičemž záměr klamat není zcela zřejmý anebo jde o případ, kdy neinformujeme v celé šíři, tedy sdílujeme polopravdu. Podotýká, že je také považováno za neškodné klamání v rámci společenských her a zábavy. Připomíná však, že i přes výše uvedené má lefl a klamání vbec v naší společnosti nepříznivý zvuk.³⁰ Štále se oceňuje význam pravdy a odsuzuje se lefl, poctivost se klade proti podvádění a –izení, upřímnost proti falši, věrnost proti zradě, otevřenost proti záludnosti, spravedlnost proti křivdám, a to bez ohledu na to, že klamou i ti, kteří tyto zásady proklamují.³¹

³⁰ Parafráze MLEZIVA, E., pozn. 16, s. 141.

³¹ MLEZIVA, E., pozn. 16, s. 142.

4 Milosrdná leť

4.1 Vysvětlení pojmu

V úvodní části této práce jsem se stručně zabývala problematikou pravdy, lži, klasifikace lží a vztahem pravdy a lži. Nyní se dostávám ke stejnému tématu této práce, jímž je milosrdná leť. Abych mohla o milosrdné lži pojednat, je nejprve nutné tento fenomén definovat. Podobně jako bylo náročné najít vyerpávající definici pravdy a lži, i zde se při vymezování milosrdné lži vyskytl problém, kterým je fakt, že milosrdná leť v literatuře není definována. Nejistěji jsem se setkala s tím, že s pojmem milosrdné lži bylo operováno, aniž by byl předem vysvětlen. Tuto skutečnost přikládám domněnce, že autoři oných publikací zřejmě popíjeli s tím, že tená pojem milosrdná leť zná a plně rozumí jeho významu. Jedinou definici, kterou se mi podařilo získat a o které lze s určitostí tvrdit, že pochází z důvěryhodného zdroje, je vymezení milosrdné lži v Psychologickém slovníku od autorů Pavla Hartla a Heleny Hartlové. Ti definují milosrdnou leť jako:

a) šatajování skutečnosti v zájmu pacienta³²

b) švýroky, kt. chrání druhou osobu n. skupinu osob před ponížením apod.³³

První význam uvedené definice vypovídá o skutečnosti, že je milosrdná leť často spojována s lékařským prostředím, lépe řečeno s (ne)sdělováním diagnózy a prognózy pacientům, a to buď lékařem i pacientovi blízkou osobou. Jedná se o vymezení milosrdné lži v užším významu, jelikož situační kontext napovídá, že se s tímto jevem můžeme jedinec setkat za okolností, kdy on sám i někdo z jeho blízkých je vážně nemocen. Milosrdná leť je v tomto kontextu protipólem v souhlasnosti sť jí užívané strategie pravdy, tedy informování pacienta o pravdivém stavu v cí. V odborné literatuře se milosrdná leť nebo strategie milosrdné lži na poli zdravotním označuje též latinským termínem *pia fraus medica* (zbořná leť lékařská).

³² HARTL, P., HARTLOVÁ, H., pozn. 12, s. 294.

³³ HARTL, P., HARTLOVÁ, H., pozn. 12, s. 294.

Druhý význam pojmu milosrdná lefl, tedy výrok, jenž chrání druhou osobu nebo více osob před ponížením a jinou psychickou újmou, je výklad tohoto jevu v širším pojetí z hlediska rozmanitosti sociálních situací, při kterých může jedinec s milosrdnou leflí přijít do styku. O výskytu milosrdné leflí v různých sociálních situacích a relacích se budu zabývat v dalších kapitolách této práce.

V odborné literatuře se termín milosrdná lefl objevuje i pod rozličnými synonymickými názvy. Milosrdná lefl bývá označována jako tzv. zbožná lefl, bílá lefl i latinsky pia fraus. Autoři často uvádí též anglické ekvivalenty tohoto pojmu, ša merciful lieč nebo ša white lieč.

4.2 Motivace k lidskému jednání

Výrazy jako motiv, motivace jsou odvozeny od latinského slovesa movere, které v překladu znamená hýbat, pohybovat. Českým ekvivalentem termínu motiv je pohnutka. Hovoříme-li o pohnutkách, hovoříme vlastně o příčinách, jež nás dovedly k určitému jednání. Jejich cílem je uspokojení rozličných potřeb. Za každým činem lze obvykle hledat více motivů nežli pouze jeden, a коли obvykle platí, že právě jeden motiv je dominantní. Motivy mohou být uvdomělé i neuvdomělé a to buď zcela nebo jen zčásti. Pro reflexi lidského jednání a porozumění mu, a ufl jednání svému i ostatních, je samozřejmě žádoucí, aby motivy byly uvdomované. Jiljí V. Píkáský ve své knize *Učebnice základ etiky* definuje pohnutky takto: „Motivy jsou biologické, sociální a rozumové pohnutky lidského jednání, které se různě spojují a mísí, vzájemně souvisejí a zůstávají zpravidla zčásti neuvdomělé.“³⁴ Mezi motivy lidského jednání můžeme dle Píkáského adit vá-n, rozumové úvahy i volní úsilí.³⁵

³⁴ PÍKÁSKÝ, Jiljí Vladimír. *Učebnice základ etiky*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000. ISBN 80-7192-505-5. S. 71.

³⁵ Parafráze PÍKÁSKÝ, J., pozn. 34, s. 71.

4.3 Motivace k milosrdné lži

V odborné literatuře motivace k milosrdné lži zpracována není, pokusím se tedy sama vymezit pohnutky tohoto jevu. Jak již bylo zmíněno dříve, milosrdná lež je v –ir–ím významu definována jako výroky, jimiž se snažíme chránit druhou osobu i více osob před citovým zraněním, v ušl–ím významu pak v lékařském prostředí jako zatajení skutečnosti v zájmu pacienta. Jedná se o jeden z druhů lží v zájmu adresáta. Abychom ji však mohli klasifikovat jako milosrdnou, musely by i motivy, které jedince k jejímu použití vedou vycházet z jeho domněnek o potřebách adresáta a souhlas by muselo jít o lež s cílem její chránit. Milosrdná lež bývá často používána v situacích, kdy se mluvčí domnívá nebo je přesvědčen, že by pravdivé sdělení mohlo adresátovi uškodit. Situace, při kterých jedinci milosrdnou lež vyvolávají, se mohou z hlediska své závažnosti zna li–it.

Podle mého názoru jsou hlavním motivem milosrdné lži obavy. Obavy zejména z toho, jak a zdali vůbec by dotyčný pravdu přijal. Obavy z množství negativních dopadů na život jedince po sdělení pravdy. Významnou roli může hrát obava o zdraví i dokonce život dotyčné osoby ve zvlá–t složitých situacích. Dalším motivem může být přesvědčení jedince, že není oprávněn pravdu jedinci sdělit.

5 Milosrdná lefř ve zdravotnictvř

Snad nejvřice informací, které lze k problematice milosrdné lřř vyhledat, se vyskytuje v souvislosti s lékařskou etikou. V lékařské etice se kromě českých termínů milosrdná lefř nebo zbořňá lefř lékařská, objevuje téř jejich latinský ekvivalent, pia fraus nebo je-tř přesněji pia fraus medica. Jak už bylo výše zmíněno, jedná se o zatajení skutečnosti, týkající se zdravotního stavu pacienta, se záměrem onoho pacienta chránit. V kontextu lékařského prostředí se o milosrdné lřř dá hovořit zejména ve dvou rovinách, a to při sdělování diagnózy a při sdělování prognózy. Milosrdná lefř v oblasti zdraví a nemoci se nemusí nutně týkat jen komunikace, jeř probřhá ve vztahu pacient - lékař i pacient - jiný zdravotnický personál, ale také komunikace pacient - rodinný příslušník i pacient - přítel.

Velmi vážná i nevyčleřitelná nemoc znamená pro člověka ó pacienta značnou fyzickou, ale i psychickou zátěž. Situace je obvykle velmi složitá také pro jeho blízké. Závažná choroba je vždy stavem, jehoř se v třina jedinců, ne-li všichni, značně obává. Dojde-li k tomu, že jedinec i jeho blízký onemocní, objevují se, kromě choroby samotné, další negativní průvodní jevy. Mezi ně patří obavy o fyzické i psychické zdraví a život nemocného, obavy z budoucnosti, obavy z komunikace s nemocným, potažmo strach z toho, jak a zdali vůbec nemocný pravdu o svém zdravotním stavu přijme a unese. Jakoby se najednou kvůli nemoci objevila komunikační bariéra. V třina lidí si často neví rady, jak s nemocným o jeho situaci mluvit. Nevědí, jestli se o nemoci mají zmiňovat. K tomuto jevu dochází poměrně často, jelikoř se jedná o novou situaci, o konkrétní osoby, které se v ní nalézají. Každý člověk je jedinečnou osobností se specifickým pohledem na život, uznává určité hodnoty, zaujímá své osobité postoje a utváří si vlastní názory, a proto se mu jeví těm nemocným najít univerzální způsob komunikace s nemocným, který by se bezvýhradně osvědčil. Odborníci zabývající se lékařskou etikou a komunikací s nemocnými se však shodují na tom, že proflívání nemocných od okamžiku, kdy se dozvědí diagnózu, případně prognózu, se více či méně odehrává v pěti fázích, které jsou charakteristické pro valnou většinu nemocných. Na základě tohoto poznatku formulují pravidla komunikace, která jsou podle nich všeobecně aplikovatelná při jednání s nemocnými. Blíže se o této problematice zmíním v jedné z dalších kapitol této práce.

Výše uvedené obavy jsou motivy, jež jedince vedou k myšlence použití strategie milosrdné lži při komunikaci s nemocným člověkem. Je ale ovšem velmi důležité zdůraznit, že jediným legitimním důvodem k použití milosrdné lži z výše uvedených, je obava, jak a zdali se jedinec se složitou situací vyrovná. Ostatní obavy, například jak bude komunikace s nemocným probíhat a co říci, jsou spíše důvody, jak zakrýt své vlastní obavy. Tyto důvody jsou zcela irelevantní, jelikož v takovém případě by se o milosrdnou lž nejednalo, nebo dle definice musí být jejím skutečným motivem zájem pacienta a s tím obavy, týkající se zvládnutí komunikace ostatními jedinci, nesouvisejí.

Prof. Helena Haňková, lékařka a kapacita v oboru české lékařské etiky, ve své knize *Lékařská etika* píše: „Pravda ANO i NE o to je podstatou letitých odborných diskuzí zabývajících problematikou léčby nemocných a komunikace s nemocnými, jejichž prognóza je neblahá. Jednoznačné řešení ve prospěch jedné z extrémních variant nebylo, není a nikdy nebude možné bez výhrad poskytnout.“³⁶ Dále dodává: „Vždy budou existovat konkrétní situace, ve kterých bude etické chovat se jinak, než určuje dominantní strategie. Ta je však proměnlivá v čase a je odvozena nejen od praktických možností léčby, ale především od společenské dohody.“³⁷ To znamená, že společnost v jednotlivých časových obdobích dávala a dává přednost různým strategiím – různé míře pravdivosti.

Strategie milosrdné lži při sdělování závažné diagnózy i nepříznivé prognózy pacientovi byla využívána v několika minulých obdobích dějin lidstva. Naposledy byla jako dominantní strategie v kontextu západní kultury na poli lékařské etiky používána v minulém století, a to zhruba do 60. let. Od té doby se odborníci začali přiklánět spíše ke strategii pravdy, a to především v západních zemích. V Československu, dle prof. Haňkové, došlo k tomuto fenoménu mnohem později.³⁸

³⁶ HAŇKOVÁ, Helena. *Lékařská etika*. 3., rozšíř. vyd. Praha: Galén, c2002. ISBN 80-7262-132-7. S. 130.

³⁷ HAŇKOVÁ, H., pozn. 36, s. 130.

³⁸ Parafráze HAŇKOVÁ, H., pozn. 36, s. 131.

5.1 Změna stanovisek na použití milosrdné lži v medicíně ve 20. století

Existuje n kolik důvodů, proč se dříve milosrdná lež v medicíně používala, stejně tak mnoho důvodů, kvůli kterým se odborná veřejnost od této strategie distancovala.

5.1.1 Důvody, které v minulosti vedly k použití strategie milosrdné lži

Zhruba do 60. let minulého století se lékaři při sdělování neblahé diagnózy i prognózy svým pacientům často uchýlovali ke strategii milosrdné lži. Domnívali se, že se jedná o etně a vhodné řešení. Medicína v té době nebyla na takové úrovni, jako je tomu dnes. Zákeřná choroba typu rakoviny byla tudíž spojována výhradně s bolestí, rychlým úbytkem fyzických sil a s jistotou, často brzké, smrti. Situace pacientů trpících vážnou chorobou se jevila beznadějnou. Lékaři neměli mnoho prostředků, kterými by svým pacientům mohli pomoci, uchýlovali se tedy k milosrdné lži.

5.1.2 Důvody, které vedly k odklonu od strategie milosrdné lži

Profesorka Ha-kovcová uvádí, že změny v oboru medicíny začaly docházet od 60. let minulého století. Rozdíl je do té doby. Tyto změny spolu s dalšími významnými příspívají k faktu, že odborníci začali od strategie milosrdné lži ustupovat.³⁹

a) pokroky v medicíně

První oblast se týká pokroků v medicíně. Zejména vývoj v oboru onkologické medicíny situaci značně změnil. Lékaři mají v dnešní době k dispozici nové léčebné postupy, jež umožní pacientům se zcela vyléčit; nebo nevyléčit, ale nemoc pozastavit a žít relativně plnohodnotný a kvalitní život, byť s určitými omezeními a nemocí. Diagnóza maligního onemocnění tedy nemusí znamenat nevyhnutelnou smrt.

Druhou oblastí je dle prof. Ha-kovcové pozorné zkoumání psychického prožívání příchodu závažné nemoci a jejích fází u pacientů. Bylo zjištěno, že i když není pacient

³⁹ Parafráze HA-KOVCOVÁ, Helena. *Lékařská etika*. 2., dopl. a přeprac. vyd. Praha: Galén, c1997. ISBN 80-85824-54-X. S. 102.

výslovně pravda sdělena, tudíž, řečnicko není v pořádku a řeč je situace vážná. Léčitel, by milosrdná, pak není na místě.

Tato oblast potom souvisí s první oblastí, je jí léčba těchto nemocných pacientů. Obvykle se jedná o léčbu dlouhodobou, která zahrnuje lékařské výkony, jež jsou i laickou veřejností spojovány se závažným onemocněním. Trvá-li léčba delší dobu nebo není-li možné nemocného zcela vyléčit, je třeba, aby se pacient naučil s nemocí žít. K tomu je ovšem také zapotřebí, aby byl o svém stavu pravdivě informován.⁴⁰

K pokrokům došlo také v oblasti paliativní medicíny. I v dnešní době, kdy je západní medicína na velmi dobré úrovni, si bohužel se všemi nemocemi poradit nedokáže. Úkolem paliativní medicíny je zajistit rodině pacienta a zejména pacientovi, jehož prognóza je nepříznivá, co nejvíce pohodlí v posledním období jeho života.⁴¹ Paliativní medicína má oproti dřívější době více prostředků, kterými je schopna pacientovi ulevit od fyzické bolesti za pomoci těchto prostředků – analgetik a opiátů. Využívá také určité mechanismy, jimiž pomáhá pacientovi vyrovnat se s velmi závažnou a bolestnou situací psychické stránky. Pokroky v paliativní péči mohou být dále dnovy, protože se od strategie milosrdného žití ustupuje.

Někdy v této kapitole zmíníme pokroky v lékařství, ke kterým došlo v průběhu minulého století. Situace se, mimo jiné, změnila v tom, že se o pacienta během jeho nemoci nestará pouze jeden lékař, ale fakticky se na jeho léčbu podílí celý tým specialistů, lékařů i jiných zdravotnických pracovníků. Je proto nutné, aby všichni, kdo komunikují s nemocným, mu podávali stejné informace. Pravda má v tomto ohledu velkou výhodu. Někdo v pravdomluvném týmu spolupracovníků si nemusí pamatovat, co řekl a nemusí se bát, že kolega nebo kolegyně řekne zítra něco jiného než já a nemocného tím úplně

⁴⁰ HATKOVCOVÁ, H., pozn. 39, s. 102.

⁴¹ Volně dle LING, John R. *Edge of Life: Dying, Death and Euthanasia*. Epsom, Surrey: Day One Publications, 2002. ISBN 1-903087-30-9.

zdeptá.~⁴² V případě strategie pravdy tedy nemusí dojít k nesrovnalostem, nepřijemnostem. Při využití strategie milosrdné lži by se mohlo snadno stát, že kvůli vyhlášení po tužích účastník komunikace budou pacientovi poskytnuty matoucí a dvojznačné informace. V takovém případě není pacient uchráněn negativních důsledků pravdivého sdělení o svém zdravotním stavu, jak mohlo být provedeno záměrem těch, kteří milosrdnou lež pronesli, ale naopak, kromě otěsání z kruté pravdy, může dojít k významnému narušení i celkové ztrátě důvěry ve zdravotnický personál. ŠVýsledkem je stav, kdy pacient ví o nemoci své, lékař ví, že pacient ví, a přesto není otevřená komunikace realizována.~⁴³

b) v t-í míra informovanosti laické veřejnosti

Dnešní doba, vyznačující se rychlým životním tempem, neustálým pokrokem a drazem na celoživotní vzdělávání, s sebou přináší v t-í informovanost, oblast medicíny a zdravého životního stylu nevyjímaje. ~⁴⁴ široká veřejnost má nejen přístup k informacím různého charakteru, ale také zájem tyto informace studovat. MUDr. Marie Svatošová, zakladatelka českého hospicového hnutí, v souvislosti s touto skutečností podotýká: ~Nezapomínejme, že nám pozvolna vymírá generace babiček, které ke svému lékaři vzhlížely jako k Pánu Bohu, a dorůstá nám generace internetová, velmi dobře informovaná. Tu už nikdo neobelže.~⁴⁴ V ideálním případě už lékař není nadazeným subjektem a pacient jen pasivním příjemcem sdělení, jako tomu bylo v minulosti. Lékař je spíše partnerem a odborníkem, který je povinen pacientovi, pokud je jím o to požádán, podat pravdivé informace, nabídnout alternativní způsob léčby a zodpovědět jeho dotazy.

S tím souvisí i následující fakt, že v současné době jsou si pacienti více v domě svých práv a bez ostychu využívají možností, které jim tato práva zaručují. Jedná se například o právo vybrat si ošetřujícího lékaře, právo ošetřujícího lékaře v případě

⁴² SVATOŠOVÁ, Marie. Milosrdná pravda místo (ne)milosrdné lži. In: *hospice.cz* [online]. 8.8.2001 [vid. 23.5. 2012]. Dostupné z: <http://www.hospice.cz/wp-content/uploads/oldhosp/pravda.html>

⁴³ HATKOVCOVÁ, H., pozn. 36, s. 135.

⁴⁴ SVATOŠOVÁ, M., pozn. 42.

nespokojenosti s jeho slufbami zm nit, právo nahlédnout do léka ské dokumentace, právo po ídit si kopii léka ské dokumentace i právo prodiskutovat sv j p ípad s jiným odborníkem, nejsou-li si jisti stávajícím pr b hem lé by.

Práva pacient , jejich pov domí o svých právech a v t-í informovanost jsou dal-ími faktory, které vytvá ejí prostor pro vyufívání strategie pravdy a milosrdnou lefl odsouvají do pozadí.

c) etické otázky

V neposlední ad existuje také ada etických d vod , které odbornou ve ejnost vedou k preferenci pravdy.

V odborné literatu e léka ské etiky, jifl jsem nastudovala, jsem se de facto nesetkala s názorem, který by v situaci váflné nemoci i dokonce nevyhnuteln se blífící smrti podporoval strategii milosrdné lfli. Povafluji za velmi d leflité zmínit, fle v t-ina autor se odkazuje ke k es anské tradici a ke k es anským hodnotám. Hovo ím-li o odbornících, mám na mysli léka e, kte í se zabývají léka skou etikou, ale také zakladatele a dal-í pracovníky hospic . Tito lidé pokládají pravdu za hodnotu, na kterou má kaflký jedinec nezcizitelné právo. asto se shodují v tvrzení, fle utrpení, nemoci a umírání jsou bytostnou sou ástí lidského flivota. Vnímají tyto události jako výzvy, které jsou p ed jedince postaveny, aby se s nimi ur ítým zp sobem vypo ádali.

Nyní uvedu d vody, které odborníci shledávají na strategii milosrdné lfli neetické. P í pouflití milosrdné lfli je to osoba mluv ího, kdo rozhodne za lov ka, jehofl se daná situace úzce dotýká. Nemocnému je up eno právo na svobodné rozhodnutí o vlastní osob a osudu. V této souvislosti vyvstávají otázky: Máme právo rozhodovat za jiného lov ka, navíc v mezní situaci, kterou je závaflná choroba i dokonce blífící se konec flivota? šMá v bec léka právo nesd lit nemocnému závaflné informace, kdyfl sou asn v-ichni respektujeme základní lidská práva a svobody a kdyfl sou ástí t chto práv je i jednotlivcova odpov dnost nebo spoluodpov dnost za vlastní flivot jak ve zdraví, tak

i v nemoci? ů, táfle se prof. Ha-kovcová.⁴⁵ Od pacient se o ekává, fle budou s léka i aktivn spolupracovat, dbát jejich doporu ení a pokyn , i proto se lze domnívat, fle tato spolupráce m fle být kvalitn j-í a p ínosn j-í, pokud je pacient p ím en a pravdiv o svém zdravotním stavu informován.

ZávaŤné i nevylé itelné onemocn ní a s ním spojené utrpení m fle být p íleflitostí k p ehodnocení dosavadního zp sobu Ťivota, smý-lení i fleb í ku hodnot. V. E. Frankl, zakladatel logoterapie - formy existenciální analýzy, tvrdil: ŤPokud trpíme, Ťlijeme. N kdy dokonce p i tom i psychicky zrajeme a rosteme; utrpení nás íní bohat-ími (v poznání) a siln j-ími a nezdoln j-ími v t Ťlkostech.Ť⁴⁶ Je-li pacientovi poskytována milosrdná leŤl ohledn jeho zdravotního stavu místo pravdy, je zároveň p ípraven o tuto -anci osobnostního r stu.

Rozhodneme-li se pro milosrdnou leŤl, up eme chorému moŤnost vyuŤít as, který mu zbývá k tomu, aby si stíhl splnit své sny, setkal se s lidmi, na nichŤl mu záleŤl, p ípadn vy e-il spory, uspo ádal poz stalost. ŤPráv sd lení pravdivé diagnózy, samoz ejm p i zachování nad je, pomohlo uŤl mnoha lidem p ekvapiv zmobilizovat poslední síly k moŤná nejv t-ímu a nejd leŤlit j-ímu Ťivotnímu rozhodnutí a ínu.Ť⁴⁷

Dal-í d vod pro sd lení pravdy se týká pacient , kte í jiŤl nemají nad ji na uzdravení. ŤPrávo na smrt nejen klidnou, nýbrŤl i lidsky d stojnou, pat í k základním etickým princip m, které je nutno mít stále na z eteli.Ť⁴⁸ ŤKlidn m fle v ur ítém slova smyslu umírat i lov k podvád ný a klamaný. N kdy aŤl p íli- ŤKlidn ø - pod vlivem tlumících lék . Av-ak nikdy nem fle podvád ný a obelhávaný pacient umírat d stojn !Ť⁴⁹

⁴⁵ HAŤKOVCOVÁ, H., pozn. 36, s. 132.

⁴⁶ Frankl in K IVOHLAVÝ, Jaro. *Mít pro co Ťít*. Praha: Návrat dom , 1994. ISBN 80-85495-33-3. S. 78.

⁴⁷ SVATOŤOVÁ, M., pozn. 42.

⁴⁸ SVATOŤOVÁ, M., pozn. 42.

⁴⁹ SVATOŤOVÁ, M., pozn. 42.

5.2 Příklad 1 Ěmilosrdná lež v lékařském prostředí

V předchozí kapitole byly popsány dvě vody, jež v minulosti vedly k používání strategie milosrdné lži při komunikaci s vážně nemocnými, dále pak dvě vody, které se podílely na změně v postupu, tedy na přechodu ke strategii pravdy. Nyní bych ráda dvě vody pro vyvolávání obou strategií demonstrovala na následujícím příkladu.

Jedná se o autentickou událost, ke které došlo v mé rodině v roce 1961. V té době má prababka trpěla astými bolestmi v oblasti dutiny břišní. Podrobila se vyšetření metodou tzv. hloubkového rentgenu, při němž jí lékaři diagnostikovali rakovinu tlustého stěva. Ve velmi krátkém časovém sledu podstoupila dva chirurgické zákroky, při nichž jí byla odstraněna velká část nádoru. Nádor jí nemohl být vyjmut celý, nebo hrozilo riziko okamžité smrti pacientky přímo na operačním sále. Bylo zřejmé, že nemoc bude nadále progredovat a pacientka nemá šanci na vyléčení. Lékaři se shodli na prognóze několika týdnů, v lepším případě měsíc života.

Jak bývalo tehdy zvykem, diagnóza i prognóza, byly sděleny pouze nejbližším příbuzným, nikoli pacientce. Podobná zpráva představuje pro rodinu vždy velkou psychickou zátěž, jež byla v tomto případě umocněna skutečnostmi, že pacientka byla poměrně mladá, nedávno před tím oslavila padesáté narozeniny, a kromě dospělých dcer byla matkou teprve třináctileté dcery. Rodina proto zvažovala, zda jí sdělit i nesdělit pravdu. Posléze se rozhodli pro druhou možnost, zvolili milosrdnou lež. Udržovali nemocnou v přesvědčení, že se uzdraví a bude moci žít s určitými omezeními - se stomií a lehčí pracovní zátěží.

Milosrdná lež byla v té době dominantní a zcela běžně užívanou strategií při komunikaci s vážně nemocnými. Lékaři i laická veřejnost si onemocnění typu nádorového bujení spojovali s bolestí, utrpením a pocitem bezmoci. Medicína nedisponovala mnoha účinnými prostředky, jimiž by dokázala tyto choroby vyléčit i alespoň zastavit a výrazně tak prodloužit život pacienta a udržet jeho kvalitu na co nejvyšší možné úrovni. Toto jsou zřejmě hlavní dvě vody, pro které tato strategie v minulosti převládala a pro její použití i moje rodina v kritické chvíli. Dalším motivem k milosrdné lži byla patrně snaha uchránit

manželku a maminku před stresem z brzké ztráty života a smutkem nad tím, že nestihla vychovat své nejmladší dítě .

Prababinka si byla v domě, že její zdravotní stav je vážný, ale nakonec uvědomila, že má šanci na uzdravení. K této věci významný je i fakt, že po druhé operaci lékaři nedoplnili léčbu ozařováním. V té době se totiž nádory léčily převážně chirurgicky a následným ozařováním. Jelikož prababinka ozařována nebyla, nabyla dojmu, že se nemusí obávat rakoviny. V tomto přesvědčení byla také nadále udržována svými blízkými.

Pacientka nikdy milosrdnou lež neodhalila, jelikož byhem posledního vyšetření před propuštěním do domácího léčení zemřela na srdeční infarkt. Má rodina byla tehdy přesvědčena, že milosrdná lež byla správným řešením.

Já se však nemohu ubránit otázce, co by se bývalo stalo, kdyby nedošlo k nečekanému úmrtí a má prababinka by zjistila pravý stav věci; že je její onemocnění nevyléčitelné a dokonce se nachází v terminálním stádiu, že ji její nejbližší obelhali a že jí tato lež vzala část potřebného času, aby se mohla s nevyhnutelnou situací vyrovnat, rozloučit se s blízkými a případně uspořádat své záležitosti.

Obstála by podobná milosrdná lež v dnešní době? Je nutné podotknout, že situace se od roku 1961 velmi změnila snad ve všech ohledech.

V současnosti je dominantní strategií při komunikaci s pacienty sdělování pravdy. V dnešní době by lékaři zdravotní stav mé prababinky diskutovali zejména přímo s ní, nikoli s jejími blízkými. Prababinka by si snad byla v domě svého práva na (pravdivé) informace, týkající se jejího zdravotního stavu. Díky vydávání literatury s lékařskou tematikou a dalším médiím, jejichž prostřednictvím je prováděna osvětlová činnost v oblasti zdraví a nemoci, i díky zkušenostem známých, přátel i rodinných příslušníků s různými nemocemi a léčebnými postupy, bychom mohli v této věci mít v tomto oboru.

Všechny výše uvedené faktory poukazují na fakt, že v dnešní době lze strategii milosrdné lži na poli medicíny jen stěží využít, aniž by u pacientů nevzbudila určitý rozruch a nevedla je k větším dotazům směřovaným na lékaře.

Významnými fenomény, které umožnily ustoupit od strategie milosrdné lfi na nemocni ním l fku, jsou bezesporu pokroky v oboru léka ství. Zna ný vývoj byl zaznamenán jak na poli diagnostiky onemocn ní, lé ebných postup , tak prognózy. Je mofné, fe by se prababi ka v dne-ní dob podrobila vícero vy-et ením a fe by léka i v jejím p ípad m li k dispozici n kolik lé ebných postup . Dnes jiř není nádorové bujení nutn spojováno se smrtí a beznad jí, i proto si myslím, fe by jí na místo milosrdné lfi byla, p im en vzhledem k situa nímu kontextu, sd lena pravda.

V neposlední ad je na míst pojednat o velkých pokrocích v oboru paliativní medicíny, jeř je vyuřívána, kdyř uřl v-echny ostatní zp soby lé by selflou. Paliativní medicína má oproti d ív j-í dob více prost edk , kterými je schopna pacientovi ulevit od fyzické i psychické bolesti. Pokroky v paliativní pé i by se mohly stát dal-ím d vodem, pro by dnes strategie milosrdné lfi v p ípad mé prababi ky nemusela být pouřita.

Domnívám se tedy, fe v-echny tyto d vody vedou k záv ru, fe milosrdná leřl by dnes jiř nebyla tak jednozna ným a samoz ejmým postupem, ke kterému by se léka i i p íbuzní mé prababi ky uchýlili. Dokonce si myslím, fe by se spí-e p íklonili ke strategii pravdy sd lené -etn a p im en vzhledem ke konkrétní situaci.

Odborníci se shodují v názoru, fe p i komunikaci s nemocnými je t eba pouřívat strategii pravdy. řNa tzv. posun k pravd m ly vliv i práce celé ady psycholog , kte í poukazovali na to, fe pia fraus je ve zmín né situaci jen p etvá kou, která vářln nemocným nejen nepomáhá, ale ásto jim i ubřlřuje.⁵⁰

5.3 Komunikace s nemocnými

O velký p ínos na poli komunikace s nemocnými se zaslouřila Elizabeth Kübler-Ross, psychiatri ka a odbornice v oboru thanatologie. Tato autorka provedla výzkum v oblasti psychického prořívání nemoci u vářln i dokonce nevylé iteln nemocných. Zkoumala jejich prořívání od zji-t ní diagnózy ařl do samotného konce řivota. Zjistila, fe

⁵⁰ HATKOVCOVÁ, Helena. Pravda na nemocni ním l fku. In: *umirani.cz* [online]. 10. 5. 2005 [vid. 23.5. 2012]. Dostupné z: <http://www.umirani.cz/detail-clanek/pravda-na-nemocnicnim-luzku.html>

se proflívání nemoci v jejím pr b hu m ní. P ístup pacient k nemoci se vyvíjí a tento vývoj má svá specifika, která se v-ak u v t-iny pacient opakují.

Na základ toho zformulovala tzv. špsychickou k ivku odezvy na p íchod a rozvoj válné nemoci.⁵¹ Jedná se o fáze v pr b hu onemocn ní, které vystihují pacient v aktuální postoj k nemoci. Vý-e zmín ných fází je p t, jsou jimi zavírání o í p ed skute ností spojené s osam ním, zloba, vyjednávání, deprese a souhlas. Autorka podotýká, že jednotlivými fázemi si projde kafdý pacient. Po adí t chto fází m fle být totoflné s tím, jak je popsáno vý-e, nicmén díky individualit kafdého jedince a jeho proflívání dochází v tomto ohledu k výjimkám. Kafdá fáze také m fle u r zných pacient trvat r zn dlouhou dobu a není zcela vylou eno, fle se v pr b hu nemoci opakuje. Profesorka Ha-kovcová podotýká: ŠPodle vlastní klinické zku-enosti mám za to, fle kübler-rossovská k ivka probíhá lineárn jen výjime n ; mnohem ast ji se fáze zloby, hn vu, a p edev-ím depresí a smlouvání opakují a prolínají.⁵²

Pro tuto práci je v-ak klí ový fakt, jenfl vyplynul z dlouholetého zkoumání nevytlé iteln nemocných a umírajících pacient , provedeného Elizabeth Kübler ó Ross. Tímto faktem je skute nost, fle valná v t-ina, ne-li v-ichni, nemocných si v ur ité fázi svého onemocn ní p eje znát pravdu. Pacienti poci ují pot ebu o své situaci váln hovo it.⁵³

5.3.1 Sd lit i nesd lit

Odborníci s mnohaletými zku-enostmi se asto p íklán jí k citlivému sd lení pravdy v pravý okamflík, kdy je na ni pacient p ípraven.

Profesorka Ha-kovcová na jedné stran zmi uje, fle p ípadné šnegativní stanovisko pacienta (tj. pacient si nep eje pravdivý rozhovor), je pokládáno za kontraindikaci sd lení

⁵¹ HA-KOVCOVÁ, H., pozn. 36, s. 138.

⁵² HA-KOVCOVÁ, H., pozn. 36, s. 140.

⁵³ Výpov di nemocných v knize: KÜBLER-ROSS, Elisabeth. *Hovory s umírajícími*. Nové M sto nad Metují: Signum unitatis, 1992.

pravdy⁵⁴, zároveň ale dodává, že šv nových podmínkách na-í zdravotnické pé e v-ak z ejm nebude toto prezentované stanovisko pacienta p íli- respektováno, protože léka bude muset, nap . v zájmu své právní ochrany, podstatn více sd lovat.⁵⁵

šOtázka by nem la znít: ŠM li bychom pacientovi íci?ø ale spí-e: ŠJakým zp sobem se o to, co vím, s pacientem pod lit?ø⁵⁶ Na otázku sd lit i nesd lit pravdu se nám tedy dostává celkem jasné odpov di ó sd lit. Profesorka Ha-kovcová ze své zku-enosti zmi uje i skute nost, že nemocní asto pravdu o své nemoci v dí, ale pouze si nep ejí o ní hovo it. Zároveň dodává, že v takovém p ípad jde o jinou situaci, nemocný má pravdivé informace týkající se jeho zdravotního stavu, specificky s nimi zachází (fáze pop ení) a toto jeho p ání je t eba respektovat.⁵⁷

5.3.2 Co íci?

V dne-ní dob je díky vysoké úrovni medicíny mnohem jednodu-í neř d íve sd lit pacientovi závažnou diagnózu. Zku-enosti z minulých let ukázaly, že: šN kte í pacienti se zcela uzdravili a vrátili se do svých plnohodnotných flivot . Jiní, a nebylo jich málo, byli sice zachrán ni, ale nebyli zcela uzdraveni. Koncem 60. let minulého století je jifl zcela evidentní, že po ty chronicky nemocných výrazn narostly. Tito lidé flíjí dál, ale s omezením své dlouhodobé nemoci. A práv oni pot ebují celou adu kvalitních informací o svém stavu. Medicína ml ení byla vyst ídána medicínou hovo ícíø.⁵⁸ Léka by m l pacientovi odpov d t na v-e, na co se ho táže. šNejd leflit j-í v cí je sd lit pacientovi, že nic není ztraceno, že ho kv li jeho diagnóze nikdo neodepisuje a nepoh bívá a léka že se

⁵⁴ HA^TKOVCOVÁ, H., pozn. 36, s. 142.

⁵⁵ HA^TKOVCOVÁ, H., pozn. 36, s. 142.

⁵⁶ KÜBLER-ROSS, Elisabeth. *O smrti a umírání*. Turnov: Arica, 1993. ISBN 80-900134-6-5. S. 26.

⁵⁷ Parafráze HA^TKOVCOVÁ, H., pozn. 36, s. 147.

⁵⁸ HA^TKOVCOVÁ, H., pozn. 50.

nevzdává, v-echno, fle je bitva, v nífl budou bojovat v-ichni spole n ó pacient, rodina i léka , a ufl její kone ný výsledek bude jakýkoli.õ⁵⁹

šS pravdou prognostickou je to sloflit j-í. Mimo jiné proto, fle na za átku onemocn ní a mnohdy i v jeho pr b hu ani sám léka neví, zda lé ba bude úsp -ná i nikoliv. Bylo by chybou se ukvapit, bylo by chybou nemocnému, který se sám na prognózu neptá, n jaké informace nutit. Pokud se ale ptá, je zapot ebí odpov d t. I kdybychom m li poctiv p iznat, fle nevíme. N kdy se nemocný nebo jeho rodina dofláduje asového údaje. Léka by podle mého názoru nikdy nem l v této souvislosti vyslovit fládné datum. T flko ale m fle tvrdit, fle nemá tu-ení. Tu-ení má, protofle má zku-enosti. Ale je to po ád jenom tu-ení. Osobn se mi i tady osv d uje pravda: ŠOpravdu nevím, protofle kaflký lov k je jiný. Ale moudrý lov k se p ipraví na ob varianty. Uzdravím se - příma. Neuzdravím se - tak se p ipravím i na tuhle mořnost a pak m nic nem fle zasko it.õ⁶⁰

Úkolem léka e je tedy posoudit, vzhledem k okolnostem, školik pravdyõ pacient zvládne. Léka by nem l / nemusí íkat více informací, neř si pacient v daný okamřik p eje znát. Teoreticky zní toto doporu ení docela snadn , ov-em p evést ho do praxe je pro léka e n kdy dosti obtířné.

5.3.3 Kdo?

Kdo má nemocného informovat? Z pohledu dne-ní medicíny i právního ádu se tato otázka m fle jevit jako zbyte ná. Dnes zní odpov jednozna n . Nemocného by m l v první ád informovat léka , jelikoř nese za nemocného plnou právní odpov dnost.⁶¹ Pacient by m l mít ale poté mořnost promluvit si o své situaci se svými blízkými. V minulosti se velmi ásto stávalo, fle kv li pouřívání strategie milosrdné řfi na nemocni ním l flku, byla o zdravotním stavu pacienta zpravena pouze jeho rodina, nikoli pacient sám. Záviselo tedy na dohod mezi pacientovými blízkými s léka em, zda se

⁵⁹ KÜBLER-ROSS, E., pozn. 56, s. 27.

⁶⁰ SVATOMOVÁ, M., pozn. 42.

⁶¹ Parafráze HATKOVCOVÁ, H., pozn. 36, s. 146.

nemocný pravdu dozví i ne, pop ípad od koho. Docházelo i k p ípad m, kdy se pacient informace dozvídal od svých rodinných p íslu-ník . V sou asnosti by takový postup nebyl mofný, nebo špodle platných zákon má být nejprve informován nemocný; rodinní p íslu-níci pak se souhlasem pacienta a nikoliv ve v t-ím rozsahu neř pacient sámõ.⁶²

5.3.4 Komu?

V této práci je patrný p íklon ke strategii pravdy na nemocni ním l fku. Je ale mofné íci pravdu skute n kařdému pacientovi? Profesorka Ha-kovcová se k danému tématu vyjad uje: šVýjimky jsou jist opodstatn é, ale podle odborník a se souhlasem laik , teda aktuálních potenciálních pacient , má v zásad kařdý dosp lý a du-evn zdravý lov k právo v d t, Šak na tom jeø U d tí, adolescent , du-evn nemocných a velmi starých lidí je situace pom rn nep ehledná a vyřaduje speciální pojednání.õ⁶³ Autorka dokonce tvrdí, ře u velmi starých lidí lze uplatnit áste nou i plnou milosrdnou leř, ale zároveň dodává, ře ani v takových p ípadech se nejedná o jednozna é doporu ení.⁶⁴ Vý-e uvedený výrok potvrzuje domn nku, ře je nutno ke kařdému lov ku p istupovat individuáln a odpov dn se rozhodnout, co bude v daném p ípad tím nejlep-ím mofným e-ením ku prosp chu pacienta.

Psycholog Jeroným Klime-uvádí p íklad, kdy by byla bývala podle n j milosrdná leř p ínosn j-í neř pravda. šKamarádova matka -la na operaci mozku ó metastáze. Krátce po operaci ne ekan um ela její matka, tj. kamarádova babi ka. Kdyř to matce oznámili, z ejm následkem stresu se spustilo krvácení do mozku. Do pár dní také zem ela, takře m j kamarád b hem trnácti dní p i-el o celou rodinu, protoře otce uř nemá.õ⁶⁵ Z tohoto p íb hu lze usoudit, ře pravda v této konkrétní situaci mohla mít vliv na d ív j-í smrt oné řeny, i kdyř prognóza její choroby nebyla p íznivá. Jeroným Klime- k tomu dodává své stanovisko: šPodobné p ípady jsou snad jedinou situací, kde je mofno doporu it ml ení i

⁶² HA^TKOVCOVÁ, H., pozn. 36, s. 141.

⁶³ HA^TKOVCOVÁ, H., pozn. 36, s. 132, 133.

⁶⁴ Parařaze HA^TKOVCOVÁ, H., pozn. 36, s. 147.

⁶⁵ KLIME^T; Jeroným. Jak komunikovat v dob nemoci. [online]. In: *klimes.mysteria.cz* [vid. 2012-05-24]. Dostupné z: http://klimes.mysteria.cz/clanky/psychologie/chemoterapie_komunikace.htm

snad dokonce šmilosrdnou lefl. V jiných případech se ale nevyplácí pravdu zamlouvat, natož přetvářet.⁶⁶

Uvedla jsem tento příklad, protože se domnívám, že se jedná přesně o případ, ve kterém má milosrdná lefl své opodstatnění. Domnívám se, že člověku, jehož zdravotní stav je velmi vážný, může pravda, a když má na ni právo, bezprostředně ublížit mnohem zásadněji než milosrdná lefl.

5.3.5 Kde?

Při sdělování jak diagnostické, tak prognostické pravdy je situace pro pacienta, ale i pro lékaře velmi psychicky náročná. Je proto záhodno, aby k němu docházelo v prostředí, které je klidné, příjemné a poskytuje zůstatným dostatek soukromí. Doporučuje se pokoj, ve kterém není příliš mnoho zdravotnické techniky, skříňky s léky. Rozhovor by rozhodně neměl probíhat na nemocniční chodbě či na pokoji za přítomnosti dalších pacientů, případně návštěv.⁶⁷ Je nutné podotknout, že situace v naší zemi v tomto ohledu není ideální.

5.3.6 Kdy?

Sdělení pravdy je vhodné nasazovat na okamžik, kdy je na ni nemocný připraven. Problém spoívá v tom, že takovou dobu je obtížné rozpoznat, jelikož každý člověk a jeho niterné prožívání jsou velmi individuální. Obecně se dá říci, že nemocný je připraven se dozvědět pravdu v případě, že sám projeví zájem o své situaci hovořit.

Ne vždy má ale lékař možnost vybrat na dobu, kdy je pacient na pravdu připraven. V některých případech je nutné bez ohledu na fázi psychického prožívání sdělit pravdu prostě proto, že výkon či terapie nesnesou odkladu a zrychlené medicínské dlevo hrozí neřádnými prodlením.⁶⁸

Jedná-li se o hospitalizované pacienty, má se za to, že ideální denní doba pro sdělení nepřijemných pravdivých informací nastává v odpoledních hodinách. Je velmi

⁶⁶ KLIMENT, J., pozn. 65.

⁶⁷ Parafráze HATKOVCOVÁ, H., pozn. 36, s. 145.

⁶⁸ HATKOVCOVÁ, H., pozn. 36, s. 143.

pravděpodobně, že po sdělení informací v tuto denní dobu bude mít pacient možnost si o celé situaci promluvit rodinnými příslušníky i přáteli, kteří jej přijdou navštívit.⁶⁹

5.3.7 Jak?

Domnívám se, že zcela zásadní roli při komunikaci s nemocnými i umírajícími hraje způsob komunikace, aneb jak je pacientovi informace sdělena. Způsob sdělení by měl obsahovat prvky mimořádné ohleduplnosti a taktu.⁷⁰ V této souvislosti je velmi fládnoucí vlastností lékaře empatie, tedy schopnost vcítit se. I velmi krutá pravda totiž může být sdělena tak, aby nemocného zasáhla pokud možno co nejméně, aby nezklamala pacientovu důvěru vkládanou do lékaře a nevzala mu naději na lepší vyhlídky. Špokud musí zaznít nějaká pravdivá a zpravidla závažná a frustrující informace, pak je oprávněná strategie sdělování pravdy po kapkách.⁷¹

Je velmi důležité, aby si lékař na rozhovor s pacientem vyhradil dostatek času. Profesorka Hájková uvádí, že by měl lékař při rozhovoru volit srozumitelná slova. Rozhovor by měl být stručný a lékař by neměl pacienta zahrnovat příliš mnoha informacemi. Pacient by však měl mít možnost se na cokoli zeptat.⁷²

5.4 Milosrdná lež ve zdravotnictví z hlediska práva

Doposud jsem se v této práci v nově tématu milosrdné lži v lékařství spíše na teoretické úrovni, zda je dobré ji použít, popípadě ve kterých situacích. Nyní bych ráda přesunula pozornost na rovinu praktickou, přesněji, je-li možno uchýlit se k milosrdné lži v oblasti medicíny z hlediska právních norem i etických kodexů, jimiž jsou lékaři povinni se při výkonu svého povolání řídit. Z nich uvedu pouze ty, jež jsou podle mého názoru relevantní pro tuto práci.

⁶⁹ Parafráze HÁJKOVÁ, H., pozn. 34, s. 145.

⁷⁰ HÁJKOVÁ, Helena. *Thanatologie: nauka o umírání a smrti*. 2., přeprac. vyd. Praha: Galén, c2007. ISBN 978-80-7262-471-3. S. 56.

⁷¹ HÁJKOVÁ, H., pozn. 70, s. 56.

⁷² Parafráze HÁJKOVÁ, H., pozn. 34, s. 142.

5.4.1 Hippokratova přísaha

Pravd podobn nejstar-ím a dodnes asto zmi ovaným souborem etických princip , ze kterého léka i vycházejí, i když dnes ufl spí-e na formální úrovni, je Hippokratova přísaha.

So a Matochová poznamenává, že šprincipy obsažené v Hippokratov přísaze se vyzna ují takovou mírou obecnosti, nad asovosti a moudrosti, že p etrvaly dv tisíciletí, aniž by na nich bylo pot ebné cokoliv zm nit.⁷³ Dále dodává, že je švelmi d ležitě chápat Hippokratovu přísahu v kontextu doby a spole nosti, ve které vznikla.⁷⁴ A koliv v pojetí dne-ní západní medicíny nejsou dodrřovány striktn v-echny její body, její odkaz je nesporný.

S ohledem na téma této práce, tedy na milosrdnou lefl, je nesmírn zajímavá následující zásada: šLéka šké úkony budu konat v zájmu a ve prosp ch nemocného, dle svých schopností a svého úsudku. Vyst íhám se v-eho, co by bylo ke -kod a co by nebylo správné.⁷⁵ Formulace této zásady je velmi obecná a nelze z ní dovodit, zda je vhodn j-í pouřívat strategii pravdy i milosrdné lfi. Je možno ji interpretovat n kolika zp soby a zároveň je nutno definovat, co je zájmem a prosp chem nemocného a co by mu naopak bylo ke -kod . Toto se v-ak m že s tím, jak plyne as a prom uje se dominantní sv tonázor, m nit. Podle této zásady má lékař možnost p íklonit se ke sd lení pravdy i milosrdné lfi na základ svého úsudku a v souladu s p esv d ením, že daná volba je v zájmu pacienta.

⁷³ MATOCHOVÁ, So a. *Etika a právo v kontextu lékařské etiky*. Brno: Masarykova univerzita, 2009. ISBN 978-80-210-4757-0. S. 51.

⁷⁴ MATOCHOVÁ, S., pozn. 73, s. 51.

⁷⁵ Hippokratova přísaha. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [vid. 23.5.2012]. Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Hippokratova_přísaha

5.4.2 Konvence o lidských právech a biomedicín

Nejzávažnějším právním předpisem v oblasti lékařské etiky v České republice se stala Konvence o ochraně lidských práv a důstojnosti člověka s ohledem na aplikaci biologie a medicíny. Během se používá její zkrácený název Konvence o lidských právech a biomedicín. Je známa rovněž pod názvy Bioetická konvence, Konvence o biomedicíně a Transburská konvence.⁷⁶

Jedná se o mezinárodní smlouvu, a ta má podle čl. 10 Ústavy přednost před zákonem, a tím pádem se stává primárním pramenem práva v této oblasti. Součástí našeho právního řádu se stala v roce 2001, kdy byla ratifikována a vyhlášena ve Sbírce zákonů pod č. 96/2001 Sb.⁷⁷

Této práci se týká článek 10 Kapitoly III - Soukromí a právo získávat informace:

ŠKAPITOLA III

Soukromí a právo získávat informace

Článek 10

Soukromí a právo získávat informace

1. Každý má právo na to, aby i v oblasti informací o jeho zdraví byl respektován jeho soukromý život.
2. Každý je oprávněn znát všechny informace o svém zdraví. Pokud si však někdo být informován o svém zdraví nepřejde, je to třeba respektovat.

⁷⁶ SVATOŠOVÁ, Marie. Konvence o lidských právech a biomedicíně. In: *hospice.cz* [online]. 11. 10. 2001 [vid. 23.5. 2012]. Dostupné z: <http://www.hospice.cz/2001/10/konvence-o-lidsk-ch-pr-vech-a-biomedic-n/>

⁷⁷ Parafráze MATOCHOVÁ, S., pozn. 73, s. 57.

3. Ve výjimečných případech mohou být práva uvedená v odstavci 2 omezena zákonem, je-li to v zájmu pacienta.⁷⁸

V souvislosti se sdělováním informací, tedy využitím strategie pravdy nebo milosrdné lži, je důležitý zejména bod 2. Z bodu 2 a dnešní praxe aplikace informovaného souhlasu vyplývá, že úplné nesdělení pravdivých fakt pacientovi o jeho zdravotním stavu dnes zřejmě nepřipadá v úvahu. Profesorka Hátkovcová tvrdí: „ŠS tímto ustanovením dobře koreluje na-e sou- a ná legislativa, která sice jednoznačně ukládá lékaři povinnost informovat, ale zároveň nevymezuje ani rozsah, ani způsob sdělení.“⁷⁹

⁷⁸ SVATOPOLSKÁ, M., pozn. 76.

⁷⁹ HÁTKOVCOVÁ, H., pozn. 39, s. 113.

6 Milosrdná lež v ostatních oblastech života

Je zřejmé, že fenomén milosrdné lži se neobjevuje pouze v oblasti komunikace ve zdravotnictví. Naopak se s milosrdnou lží můžeme setkat při komunikaci v různých situacích například rozlišenými interpersonálními vztahy, například mezi přáteli, na pracovišti, v rodině i partnerských vztazích. V takových případech je třeba vycházet z definice milosrdné lži v širším pojetí. Milosrdná lež je tak definována jako švábky, které chrání druhou osobu nebo skupinu osob před ponížením apod.⁸⁰

6.1 Modelové situace milosrdné lži

Situace, ve kterých člověk v běžném životě uvažuje o použití milosrdné lži nebo ji dokonce uplatní, je velmi mnoho. Pro přesnější představu stručně zmíním několik z nich.

Lidé dostávají při různých příležitostech dárky a nezdá se, že obdarovaný přijme tuto pozornost s rozpaky, nebo se mu dárek příliš nelíbí a nehodí. Je si však v domnělosti, že mu dárce chtěl udělat radost, ať si váží. Jde-li o člověka taktního, který navíc nechce ranit dárce, zcela jistě milosrdně zalže, že dar přijímá a pochválí jej.

Názorným příkladem milosrdné lži mohou být také některé situace v partnerském soužití. Pozorný partner své stárnoucí ženě často připomíná, že je krásná a fláková jako v době jejich seznámení, nebo že mu známo, že ženám záleží na tom, aby byly pro své protějšky atraktivní. Milující partner tyto výroky používá se záměrem svou ženu potěšit a posílit její sebevědomí například v situacích, kdy si ona sama svou atraktivitou není jistá.

Dalším příkladem může být situace nevry v partnerském vztahu. Domnívám se, že důvodem ke lži při zapírání nevry je celá řada a často se nejedná o motivy altruistické. O milosrdné lži lze hovořit pouze v případě, že jejím skutečným motivem je snaha neublížit partnerovi, neranit jeho city a uchránit ho před zklamáním.

⁸⁰ HARTL, P., HARTLOVÁ, H., pozn. 12, s. 294.

6.2 Příklad 2 Ě Milosrdná leť na pracovišti

Nyní uvedu příklad milosrdné leťi na pracovišti mezi kolegy. Jedná se o událost, jež se stala v kolektivu u itelů na jedné nejmenované základní škole. U itelů vyučující cizí jazyky připravovali projekt Den jazyků, jehož se účastnila celá škola.

Mezi těmito učiteli byla i žena, jež v té době trpěla nádorovým onemocněním a prodávala léčbu. Přestože její zdravotní stav nebyl ideální, uměla jí dále chodit do zaměstnání, což jí velmi těšilo, jelikož svou práci milovala a zároveň se mohla oprostit od negativních myšlenek souvisejících s jejím onemocněním. Jak sama říkala, rodina, přátelé a práce pro ni byla tím, co ji drželo v této nelehké situaci nad vodou. Nepřála si, aby k ní kolegové kvůli její nemoci postupovali jinak. Rozhodla se tedy, že se bude angažovat v přípravě zmíněného projektu. Svůj díl práce odvedla, jak nejlépe dokázala. Ukázalo se však, že její práce měla určité nedostatky. Kolegyně, která měla celý projekt na starost tyto nedostatky opravila a na otázku své nemocné kolegyně, zda byla část projektu, který připravovala v pořádku, odpověděla, že ano.

Důvod, které ji k vyslovení milosrdné leťi vedly, bylo několik. Prvním z nich byla znalost psychiky kolegyně, která si vždy potrpěla na preciznost v každém ohledu, velmi si zakládala na profesionalitě a vysoké kvalitě odvedené práce. Vždy dělala maximum pro to, aby její práci nebylo možno cokoli vytknout. Kritiku si brala osobně.

Dalším důvodem byl fakt, že vedoucí projektu milosrdnou leťí chtěla předjet případným výtkám své domí své nemocné kolegyně, že splnila svůj úkol nekvalitně, že svou situaci nezvládá apod., což by mohlo nepříznivě ovlivnit její psychický stav. Vedoucí projektu si zároveň uvědomovala, že nepřijemné myšlenky, nespokojenost i pocit neschopnosti by se mohly negativně odrazit na průběh její léčby. Vyslovením milosrdné naopak přispěla k dobrému pocitu z odvedené práce, vyvíjí se sebevědomí a v této psychické pohodě své kolegyně.

Vedoucí projektu se dodnes domnívá, že jednala z hlediska etiky správně. Její záměr neublížit a nezranit city nemocné kolegyně vyšel. Milosrdná leť nebyla prozrazena. Důsledky milosrdné leťi byly podle mluvčí v dané situaci pozitivní a přijatelné, nežli kdyby bývala řekla pravdu.

6.3 Milosrdná leť a leť ze zdvo ilosti

V souvislosti s milosrdnou lří v situacích, které se netýkají pravdy na nemocni ním lřku, mřeme připemřlení o této lří a jejím definování trochu tápat. Milosrdná leť má n které společné rysy se lří ze zdvo ilosti, na základ kterých by mohlo dojít k jejich zám n . Podle mého názoru je vřak třeba tyto druhy lří od sebe rozliřovat.

Společnou charakteristiku tvoříte nřám ř, kterého chce mluv ř dosřhnout. Zřám řem obou lří břvř neurazit, neublřřit jinřmu jedinci ři ho neztrapnit.

Pouřřije-li mluv ř leť ze zdvo ilosti, jeho zřám řem břvř také zapřsobit na ostatní dobrřm dojmem, neukřzat se jako nezdvřilř osoba ři kritik. Leť ze zdvo ilosti břvř vyuřřřvřna spřře v banřln řřř situacích a její přřpadně odhalenř zpravidla nemřvř fatřlnř dř sledky.

Milosrdná leť je naopak zamřena přřvř na nejlepřř mofřnř zřjem adresřta, mluv ř při tom neusiluje o vlastni prosp řch. Zřrove řsou na mluv řho kladeny vysokř nřroky třřkajřř se zdatnosti ve lřanř, jeho přřsvřřivosti a schopnosti nenechat se odhalit, nebo milosrdná leť je lřř se silnou motivacř. Při jejřm prozřazenř hrozř nejen, ře se adresřt dozřř velmi nepřřjemnou pravdu, o kterř se mluv ř domřřval, ře by pro nř byla nepřřznivř, ale zřrove řse adresřt pravdu dozřř zpřsobem velmi neřtrnřm a spojenřm se lřř, coř u n ř s nejvřtřř pravdř podobnosti vyvolřřadu dalřřch negativniřch emocř a pocit ř.

6.4 Pravda nebo milosrdná leť?

S nelibostí musřm podotknout, ře se mi nepodařřlo najřt literaturu mimo oblast lřka řkř etiky, jeřř by se milosrdnou lřř zabřvala. Mřm za to, ře zřsady třřkajřř se milosrdnř lřř zpracovanř lřka řkou etikou, lze zobecnit a pouřřit je ři v řovin řjinřch mezilidskřch vztah ř.

Mezi kolegy jde zpravidla o vztahy formřlnř, partnerskř a přřtelskř vztahy řsou osobn řřř, ale ve vřřech přřpadech by mřly břt zalořřeny na upřřmnosti a vzřjemnř dřvře. Jak se tyto poffřadavky slu řujř s milosrdnou lřř? S odvolřnřm na přřce z oblasti lřka řkř etiky bychom mřli dřvat přřednost sd řlenř pravdy přřd milosrdnou lřř, je-li to jen trochu

možné. Je nutné mít na paměti, že jsme to my, kdo zvažují možnosti a volí kritéria, na základě kterých dospějeme k rozhodnutí, zda sdělíme pravdu i milosrdnou lež. Za toto rozhodnutí pak neseme plnou zodpovědnost. Škáfář, kdo rozhoduje, ať již cokoliv, musí nést plody těchto svých rozhodnutí na sobě sám.⁸¹

Vždy se jedná o subjektivní posouzení dané situace osobou mluvícího. Mluvíci porovnává hodnotu pravdy s dalšími hodnotami, např. zachování života, zvýšení sebevědomí. Není sporu, že pro většinu lidí je pravda hodnotou, kterou uznává a ke které směřuje. Je však otázka, zda je nutné pravdu říci vždy, tedy i v situacích, kdy máme téměř stoprocentní jistotu, že sdělení pravdy nám může mít fatální vliv na osobu, již pravdu sdělujeme.

6.5. Kritéria, která je vhodné zvážit

Mluvíci by si měl podle svého názoru při rozhodování, ke které strategii se přikloní, ujasnit následující skutečnosti:

6.5.1 Znalost adresátovy psychiky

Zná mluvící adresátovu psychiku natolik, aby správně odhadl, jaký dopad na něj bude sdělení mít? Dokáže odhadnout, jak se zachová? Jedná se o osobu psychicky stabilní, jež unese pravdu, byť postupně dávkovanou, nebo jde o jedince spíše labilního, který by za daných okolností pravdu neunesl a kterému by velmi uškodila?

6.5.2 Znalost adresátových hodnot a životních postojů

Je mluvícímu známo, jaké hodnoty adresát vyznává? Jaký je jeho postoj k pravdě a popření milosrdné lži? Dokáže mluvící odhadnout, zdali by bylo přání adresáta znát pravdu o své situaci nebo by raději volil větrný přístup ve formě milosrdné lži?

⁸¹ PAYNE, Jan. *Klinická etika*. Praha: Triton, 1992. ISBN 80-900904-2-7. S. 9.

6.5.3 Situační kontext

Mluví by měl vzít v úvahu okolnosti, je-li situaci doprovázejí. Jaké je adresátovo momentální psychické rozpoložení? Nacházejí se ve vhodném prostředí s ohledem na vážnost situace? Mají v danou chvíli dostatek soukromí a času na rozhovor?

V souvislosti se situačním kontextem se dostávám k myšlence, že vyvíjení milosrdné lži může být strategií dočasnou, nikoli konečnou. Jinými slovy, mluví dočasně využije milosrdnou lež, jelikož se domnívá, že v současné situaci je pro adresáta nejlepším možným řešením. Jakmile bude mít mluví pocit, že se situace změnila a adresát je připraven dozvědět se pravý stav věci, sdělí mu pravdu.

Například: Kamarádka se mi svěřila s podezřením na nevěru svého partnera. Mně je známo, že toto podezření je pravdivé, ale také vím, že jí před nedávnem předložila autonehodou zloženou z kolik blízkých a tato událost ji velmi trápí a není s ní smířená. Myslím si, že pravdu o partnerově nevěře by neunesla a propadla by depresi. V této situaci se raději uchýlím k milosrdné lži. Pravda by ji v daný okamžik velmi ranila a mlčení by její podezření potvrdilo. Pravdu mohu postupně a jemně předložit, ať se vyrovná se smrtí svých blízkých.

6.5.4 Způsob sdělení

Váhá-li mluví, zda použít strategii pravdy či milosrdné lži, měl by se také zamyslet nad způsobem, jakým adresátovi informace sdělí. Východiskem, které by umožnilo vyhnout se milosrdné lži, by v některých situacích mohl být právě způsob komunikace. Mluví by postupoval empaticky a s taktem. Adresátovi by nabídl pomoc i radu. Byl by ochoten stát se jeho oporou a trpělivě naslouchat problému, a to i v dlouhodobějším časovém horizontu.

7 Milosrdná leť z hlediska etiky

7.1 Lidské jednání, lidský skutek

Jednání se dá jinými slovy označit jako čin a skutek. Jelikož cílem této práce je pojednat o milosrdné lti z hlediska etiky, je potřeba vymezit, jaké druhy jednání lze v bec z hlediska etiky posuzovat. Auto i d l zabývající se etikou se shodují v názoru, že chceme-li hodnotit, zdali je skutek etickým, musí se jednat o tzv. lidský skutek. Skutek se stává lidským skutkem, jsou-li splněny dvě podmínky. Zaprvé šlov k musí p emý-let, zdali to, co d lá, je správné, to znamená, že musí poufřivat rozum⁸². Zadruhé šskutek musí mít prostor pro svobodné rozhodnutí (v le musí mít svobodu chtít ur itým zp sobem jednat)⁸³. V p ípad , že není n která z podmínek splněna, nejedná se o lidský skutek, nýbrž o skutek šlov ka. Skutek šlov ka nelze, narozdíl od lidského skutku, na kterém se krom motiv podílí i rozum a v le, z hlediska etiky hodnotit.

Z vý-e uvedeného vyplývá, že milosrdná leť je fenomén, jenž lze označit za lidský skutek, nebo rozum i v le jsou p í procesu rozhodování se, zda íci pravdu i poufřít milosrdnou leť, p ítomny. Milosrdná leť je tedy jednáním, které je možno z hlediska etiky posuzovat a hodnotit.

P í morálním hodnocení ur ítého jednání je možno na danou problematiku nahlířet z hlediska zám ru a motivu, jeř nás k onomu jednání vedly, z hlediska prost edk , které jsme p í uskute ování svých zám r zvolili a z hlediska d sledk , které na-e jednání vyvolalo i mohlo vyvolat.

7.2 Milosrdná leť z hlediska motivace

Jak uř bylo n kolikrát v této práci zmín no, milosrdná leť je motivována snahou mluv ího jednat v nejlep-ím zájmu druhého šlov ka. Zám rem mluv ího je uchránit adresáta p ed pravdou, o které se domnívá, že by m la velice nep íznivý dopad na jeho

⁸² P ÍKASKÝ, J., pozn. 34, s. 22

⁸³ P ÍKASKÝ, J., pozn. 34, s. 22.

život. Milosrdná lefl je vy ena s úmyslem konat dobro. Z tohoto úhlu pohledu lze milosrdnou lefl chápat jako etické jednání.

7.3 Milosrdná leř z hlediska prost edk

Pokud bychom nazírali na milosrdnou lefl z hlediska prost edk , pravd podobn bychom do-li k záv ru, že je eticky nep ípustná. Chceme konat dobro, ov-em prost edek, který p i tom volíme, je lefl. Lefl, tedy zám rné oklamání lov ka, který má právo na pravdivé informace týkající se jeho osoby a potařmo celého řivota.

7.4 Milosrdná leř z hlediska d sledk

Chceme-li analyzovat milosrdnou lefl a zjistit, zda je vhodná a eticky p ípustná, musíme vzít v úvahu nejen motivy a zám ry, nýbrř i d sledky, které s sebou milosrdná lefl nese. Dopady milosrdné lfi mohou být pozitivní, což je z ejm d vod, kv li kterému se lhá k tomuto jednání uchyluje. Nezanedbatelný je v-ak fakt, že krom pozitivních d sledk m že mít milosrdná lefl také d sledky negativní.

7.4.1 Pozitivní d sledky

Mezi možné p ínosné dopady milosrdné lfi by se dala za adit ur itá psychická úleva adresáta, odstran ní i zmírn ní stresu, zvý-ení sebev domí, út cha i zabrán ní vý itkám sv domí. Dal-ími p ínosy m že být ochrana psychického i fyzického zdraví adresáta, v extrémních p ípadech zabrán ní pokusu o sebevrařdu.

7.4.2 Negativní d sledky

Tím, že se lov k uchýlí k milosrdné lfi, odnímá jinému lov ku právo na pravdu a právo rozhodnout o svém řivot . Oklamáním a up ením vý-e zmín ných práv znevařluje osobu adresáta a upírá mu d stojnost. Jde vlastn o takové rozhodnutí řo nás bez nás, což se uřl samo o sob zdá být neetické. Právo rozhodovat o sob a svém řivot je jedním ze základních lidských práv v bec. řBudířl kařdému zaru ena úcta, jeřl tkví v jeho schopnosti

alespo elementárního rozhodování.⁸⁴ Je možné, že sdělením milosrdné lži velmi ovlivníme celý další život adresáta.

Důvera je jednou z klíčových hodnot mezilidských vztahů, a proto se situace stává mnohem složitější ve chvíli, kdy vyjde najevo, že byl jedinec obelhán. Může dojít k tomu, že se člověk dozví pravdu od někoho jiného, možná cizího. Adresát může být s pravdou seznámen neeterným způsobem i v nevhodné situaci. Takový člověk se pak právem může cítit podveden, rozzloben a může dojít k zásadnímu narušení i úplné ztrátě důvěry ze strany obelhávaného v člověka, jenž jej obelhal.

Z hlediska důsledků je velmi složité jednoznačně určit, jestli je milosrdná lž etická či ne. Může mít jak pozitivních dopadů, ale také jak negativních, zejména vyjde-li najevo. Záleží na hodnotách, které člověk vyznává. Jsou-li pro něj pravda, právo na informace a vlastní rozhodnutí každého jedince nejvyššími hodnotami spojenými s etickým rozhodováním a potažmo jednáním, milosrdná lž bude za jakýchkoli podmínek eticky nepřípustná. Upřednostní-li naopak jinou hodnotu například zachování života, zachování fyzického i psychického zdraví před hodnotami pravdy, práva na pravdivé informace a vlastní rozhodnutí, bude milosrdná lž v těch případech eticky ospravedlnitelná, nebo dokonce eticky přijatelnější než pravda.

7.5 Východisko

Osobně se plně ztotožňuji s názorem profesorky Heleny Hákové, odbornice v oboru lékařské etiky, která se ke strategiím pravdy a milosrdné lži vyjadřuje takto: „Jednoznačné řešení ve prospěch jedné z extrémních variant nebylo, není a nikdy nebude možné bez výhrad poskytnout.“⁸⁵ Vždy budou existovat konkrétní situace, ve kterých bude etické chovat se jinak, než určit dominantní strategie.⁸⁶ Znovu dodávám, že v dnešní době je touto dominantní strategií sdělování pravdy. Náhled profesorky

⁸⁴ PAYNE, J., pozn. 81, s. 9.

⁸⁵ HÁKOVÁ, H., pozn. 36, s. 130.

⁸⁶ HÁKOVÁ, H., pozn. 36, s. 130.

Ha-kovcové se týká sdělování informací v oblasti zdravotnictví, nicméně já se domnívám, že se jedná o názor univerzální, jenž lze zobecnit i na další oblasti lidského života.

Myslím si, že z hlediska etiky je vhodné v každé situaci zvážit okolnosti, jež ji doprovázejí a poté se zodpovědně rozhodnout. Dávám přednost strategii pravdy, kdykoli se podle svého přesvědčení domnívám, že je to alespoň trochu schůdné a jedinec by pravdu, byť nepříjemnou, zvládl. Mám-li však vážné a opodstatněné obavy, že v daném případě není pravda v nejlepším zájmu adresáta i že by měla dokonce neblahý vliv na jeho zdraví, přikláním se ke strategii milosrdné lži.

Závěr

Téma milosrdné lfi jsem zvolila, protože se domnívám, že je velmi zajímavé, stále aktuální a v lidech vyvolává smíšené pocity a rozporuplné reakce v p ípad , že mají vyjád it názor, zda se jedná o fenomén etický i neetický.

B hem zpracovávání tématu se ukázalo, že nejv tším problémem je nedostatek odborné literatury. Toto zji-t ní m velmi p ekvapilo, jelikož se domnívám, že problematika milosrdné lfi je b řinou sou ástí lidského řivota. Jen st řlí si umím p edstavit lov ka, který by se s tímto jevem nesetkal. Zárove mám za to, že se jedná o téma vážné a mnoho lidí skute n tápe v tom, jak se zachovat v patových situacích, a ásto si klade otázky, typu: Je milosrdná lef etická? Pokud ano, v jakých p ípadech?

S milosrdnou lfi se ásto setkáváme na poli medicíny ve vztazích mezi pacienty a léka řkým personálem. Léka řská etika je také jedinou oblastí lidské řinnosti, v níž existuje seriózní odborná literatura, která e-í problematiku uřliti milosrdné lfi a hodnotí její etický rozm r.

V oblasti partnerských a rodinných vztah ů je toto téma rozvíjeno pouze okrajov a je zpravidla zahrnuto do jedné z kapitol knihy. Milosrdná lef je v t chto publikacích ásto jen zmín na jako lef ve prosp ch adresáta. Tato informace ov-em nesta í k tomu, abychom ji z hlediska etiky mohli hodnotit, jelikož je na milosrdnou lef je nazíráno pouze z hlediska zám ru mluv řho. Auto i t chto d l se stejn v t-inou odvolávají na práce odborník ů z léka řské etiky.

Zna ná ást této práce je v nována problematice pravdy i milosrdné lfi na nemocni ním l řku jednak proto, že je milosrdná lef ásto spojována se sd lováním závařné diagnózy a neblahé prognózy pacient m, a mimo jiné také proto, že odborníci léka řské etiky mají dnes velmi propracovaný systém zásad komunikace týkající se pravdy a milosrdné lfi. Tato pravidla se dle mého názoru dají zobecnit a roz-í it také na komunikaci ve složitých situacích v ostatních oblastech lidského řivota.

Uvítiny autor lze vysledovat p íklon ke strategii pravdy jakofito ke strategii z hlediska etiky dominantní. Milosrdnou lefl sice odsouvají do pozadí, av-ak zcela ji nezatracují a p ípou-t jí, fle ve výjime ných p ípadech m fle být z hlediska etiky pro pacienta p ínosn j-í a léka má moflnost ji vyuflít, a to i z hlediska práva. V dne-ní dob praxe informovaného souhlasu jde spí-e o milosrdnou lefl áste nou.

Do-la jsem k záv ru, fle z hlediska etiky je vhodn j-í zvolit strategii pravdy v situacích, jeff to umofl ují. V ad p ípad nemusí být nutn vyslovena milosrdná lefl, ale pouze posta í, kdyff mluv í sd lí pravdu velmi citliv zvolenými prost edky komunikace ve vhodn p ízp sobeném situa ním kontextu. Zárove si myslím, fle vzhledem k rozli nosti okolností, které kafdou konkrétní situaci provázejí, je milosrdná lefl ve výjime ných a velmi závaflných situacích eticky p ípustná.

Seznam použité literatury:

BARRETT, Louise, Robin DUNBAR a LYCETT. *Evolu ní psychologie lov ka*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7178-969-7.

BRUGGER, Walter. *Filosofický slovník*. Praha: Na-e vojsko, 1994. ISBN 80-206-0409-X.

DUROZOI, Gérard a André ROUSSEL. *Filozofický slovník*. Praha: Ewa, 1994. ISBN 80-85764-07-5.

HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-303-X.

HATŇKOVCOVÁ, Helena. *Léka ská etika*. 2., dopl. a p eprac. vyd. Praha: Galén, c1997. ISBN 80-85824-54-X.

HATŇKOVCOVÁ, Helena. *Léka ská etika*. 3., roz- vyd. Praha: Galén, c2002. ISBN 80-7262-132-7.

HATŇKOVCOVÁ, Helena. *Práva pacient : komentované vydání*. Haví ov: Nakladatelství Aleny Krtilové, 1996. ISBN 80-902163-0-7.

HATŇKOVCOVÁ, Helena. *Rub fívota - líc smrti*. Praha: Orbis, 1975.

HATŇKOVCOVÁ, Helena. *Thanatologie: nauka o umírání a smrti*. 2., p eprac. vyd. Praha: Galén, c2007. ISBN 978-80-7262-471-3.

KOLEKTIV AUTOR . *Filosofický slovník*. 2. opr. a roz- vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1998. ISBN 80-7182-064-4.

K IVOHLAVÝ, Jaro. *Mít pro co fít*. Praha: Návrat dom , 1994. ISBN 80-85495-33-3.

KÜBLER-ROSS, Elisabeth. *Hovory s umírajícími*. Nové M sto nad Metují: Signum unitatis, 1992.

KÜBLER-ROSS, Elisabeth. *O smrti a umírání*. Turnov: Arica, 1993. ISBN 80-900134-6-5.

LING, John R. *Edge of Life: Dying, Death and Euthanasia*. Epsom, Surray: Day One Publications, 2002. ISBN 1-903087-30-9.

MATOCHOVÁ, So a. *Etika a právo v kontextu lékařské etiky*. Brno: Masarykova univerzita, 2009. ISBN 978-80-210-4757-0.

MLEZIVA, Emil. *Encyklopedie lží, podvádění a klamání s příklady a obrana proti nim*. Praha: Vyšehrad, 2000. ISBN 80-7021-391-4.

NEFF, Vladimír. *Filosofický slovník pro samouky neboli Antigorgias*. Vyd. 4., v Mladé frontě 2., rozš. Praha: Mladá fronta, 2007. ISBN 978-80-204-1547-9.

PAYNE, Jan. *Klinická etika*. Praha: Triton, 1992. ISBN 80-900904-2-7.

PÍKASKÝ, Jiljí Vladimír. *Uebnice základů etiky*. Kostelní Vydí: Karmelitánské nakladatelství, 2000. ISBN 80-7192-505-5.

ŠAMÁNKOVÁ, Dita a Tomáš NOVÁK. *Pravda a lež v partnerství*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1846-0.

VYBÍRAL, Zbyněk. *Lži, polopravdy a pravda v lidské komunikaci*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-429-8.

HATKOVCOVÁ, Helena. Pravda na nemocničním lůžku. In: *umirani.cz* [online]. 10. 5. 2005 [vid. 23.5. 2012]. Dostupné z: <http://www.umirani.cz/detail-clanek/pravda-na-nemocnicnim-luzku.html>

KLIMEŠ, Jeroným. Jak komunikovat v době nemoci. [online]. In: *klimes.mysteria.cz* [vid. 2012-05-24]. Dostupné z: http://klimes.mysteria.cz/clanky/psychologie/chemoterapie_komunikace.htm

SVATOŠOVÁ, Marie. Konvence o lidských právech a biomedicíně. In: *hospice.cz* [online]. 11. 10. 2001 [vid. 23.5. 2012]. Dostupné z: <http://www.hospice.cz/2001/10/konvence-o-lidskych-pravech-a-biomedicine/>

SVATOŠOVÁ, Marie. Milosrdná pravda místo (ne)milosrdné lži. In: *hospice.cz* [online]. 8.8.2001 [vid. 23.5. 2012]. Dostupné z: <http://www.hospice.cz/wp-content/uploads/oldhosp/pravda.html>

Hippokratova přísaha. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [vid. 23.5.2012]. Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Hippokratova_přísaha